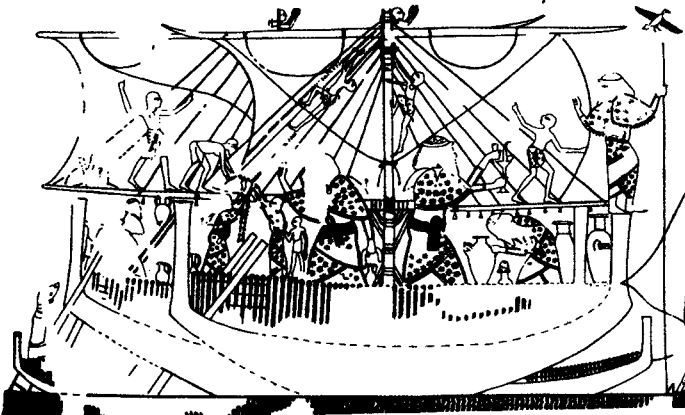

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η αφήγηση του Μιν

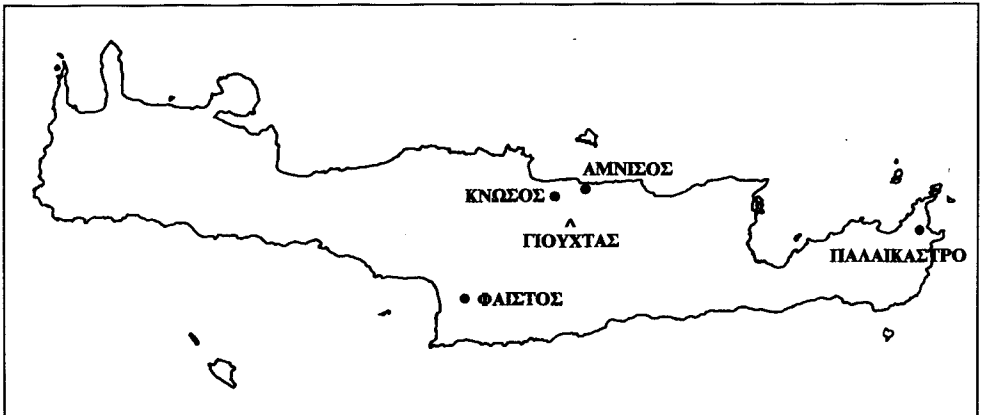
Το χρονικό μιας αιγυπτιακής αποστολής
στη μινωική Κρήτη

Στους Σ.Μ. και Θ.Η.

ΕΙΚΟΝΑ 1 (της προηγούμενης σελίδας):

Άφιξη συριακών πλοίων στο λιμάνι των Θηβών. Λεπτομέρεια της Εικ. 8

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Θήβες, 1425 π.Χ., 54ο έτος της βασιλείας του Τούθμωσι Γ'. Ο Φαραώ που ηγήθηκε 17 εκστρατειών στη Συροπαλαιστίνη και όρθωσε μια αιγυπτιακή στήλη στις όχθες του Ευφράτη, νικημένος πια από το χρόνο, βρίσκεται καθηλωμένος στο ανάκτορό του, αδύναμος να αντισταθεί σε γεροντικές ασθένειες και πολιτικές συνωμοσίες. Ένα από τα θύματα των συκοφαντών, ο Μέγας Θησαυροφύλακας Μιν, πέφτει στη δυσμένεια του βασιλιά και τίθεται επικεφαλής μιας αποστολής στη χώρα των Κεφτιού. Λίγες μέρες αργότερα, επιβιβάζεται με τη συνοδεία του σε ένα εμπορικό πλοίο και ανοίγεται στη θάλασσα, επιχειρώντας ένα ταξίδι από το οποίο, όπως καλά γνωρίζει, πολλοί δεν είχαν επιστρέψει.

Τριάντα χρόνια μετά, ο Μιν σε προχωρημένη ηλικία, έχοντας παραδώσει όλα τα πολιτικά του αξιώματα στο γιο του Σομπεκχοτέπ, ολοκληρώνει το τελευταίο του μεγάλο χρέος, επιβλέποντας την τοιχογράφηση του τάφου του στις Δυτικές Θήβες. Οι αυτοβιογραφικές σκηνές που θα κρατούσαν τη μνήμη του ζωντανή στις επερχόμενες γενιές ακολουθούσαν τα σεβαστά πρότυπα παλαιότερων τάφων της νεκρόπολης. Το χώρο αριστερά της εισόδου προς το μακρόστενο εσωτερικό διάδρομο καταλάμβανε, ωστόσο, μια εικονογραφική σύνθεση που ξέφυγε από τα καθιερωμένα. Η πολυάνθρωπη σκηνή αναφερόταν στο ριψοκίνδυνο υπερπόντιο ταξίδι του Μεγάλου Θησαυροφύλακα, καταθέτοντας έτσι μαρτυρία για την πιο τολμηρή πράξη της πολιτικής του σταδιοδρομίας. Από μέρες ο Μιν είχε καταπιαστεί με τη σύνταξη της συνοδευτικής επιγραφής, προσπαθώντας να αποδώσει το ασυνήθιστο επεισόδιο μέσα από τα παραδοσιακά λεκτικά σχήματα. Εκείνο το καλοκαιριάτικο βράδυ, αποφασισμένος να ξενυχτήσει σε αναμονή της ηλικίας επιτολής του Σείριου, σκύβει για μιαν ακόμα φορά πάνω από παλιά έγγραφα και θυμάται.

Έτσι μπορεί να συνέβη,
όμως δεν επιμένω.
(Chr. Wolf, *Nachdenken zu Christa F.*)

Ο ΓΕΡΑΣΜΕΝΟΣ ΗΛΙΟΣ ΕΙΧΕ ΣΒΗΣΕΙ πίσω από τα βουνά της πόλης των Νεκρών στην αντίπερα όχθη του ποταμού και η νύχτα τύλιξε την πρωτεύουσα φέρνοντας από την έρημο τις καυτές ανάσες ενός ύπουλου ανέμου που μούδιαζε τα σώματα. Στις παρυφές της πόλης που κοιμόταν, ο Μιν βγήκε στον κήπο της έπαυλης αναζητώντας λίγη δροσιά, ύψωσε το βλέμμα του και άρχισε να διαβάξει τον ουρανό, περισσότερο μαντεύοντας παρά διακρίνοντας τη θέση των άστρων. Πίσω από τα βουνά της ανατολικής ερήμου αναδυόταν με τον αργό ουράνιο ρυθμό του ο Ζαχ,¹ ο ηγεμόνας του νότιου στερεώματος. Στο τέλος της ίδιας νύχτας, πριν ακόμα αναγεννηθεί ο ήλιος Ρα, θα φανερωνόταν η ζωοδότρα Σώθις,² ο Νείλος θα φούσκωνε και θα χυνόταν στους αγρούς για να καρπίσουν τα διφασμένα χώματα.

Με βαριά βήματα ο Μιν επέστρεψε στο εσωτερικό της κατοικίας και διέγραφε την περίμετρο του δωματίου του ποτίζοντας τις αδύναμες φλόγες των λυχνariών με λάδι. Το απαλό κιτρινωπό φως που χύθηκε στο χώρο καθάρισε τα θολά περιγράμματα ξεκουράζοντας τα γέρικα μάτια. Κάθισε και πάλι μπροστά από τους ανοιγμένους παπύρους και προσπάθησε με κόπο να συγκεντρωθεί. Την κούραση των τελευταίων ημερών απάλυνε ένα γλυκό αίσθημα ανακούφισης, καθώς η τελευταία αποστολή του πλησίαζε στην ολοκλήρωσή της. Βιαζόταν. Εδώ και καιρό ξυπνούσε νιώθοντας την ανάσα του θανάτου να του χαϊδεύει το πρόσωπο. Η ζωή του υπήρξε δίκαιη και επιτυχημένη. Όλα θα ήταν μάταια όμως, αν δεν κατόρθωνε να ιστορήσει το έργο του πάνω στην αθάνατη πέτρα, διατηρώντας έτσι το όνομά του ζωντανό στη μνήμη των ανθρώπων. Το προηγούμενο πρωί, όταν οι σκιές ήταν ακόμα μακριές, είχε διαβεί φηλαφώντας το κατώφλι του τάφου του και είχε

¹ Ο αστερισμός του Ωρίωνα.

² Ο Σείριος.

σταθεί στις παραστάδες με κλειστά μάτια για να συνηθίσει το σκοτάδι. Όταν μετά από λίγο οι πρωινές ακτίνες τρύπησαν τη στραμμένη προς τα ανατολικά είσοδο ζωντανεύοντας τις πολύχρωμες τοιχογραφίες του τάφου, άρχισε να περιεργάζεται για μian ακόμη φορά τις εικόνες, στο κέντρο των οποίων πρόβαλλε πάντα ο εαυτός του: στο κυνήγι, στη θυσία, στην επιθεώρηση του Θησαυροφυλακίου, στο πλάι του Φαραώ, παραλαμβάνοντας από τους υπηκόους τις προσφορές για τις βασιλικές αποθήκες ή δεχόμενος από αυτόν τιμητικά δώρα. Είχε μείνει ώρα μπροστά στη σκηνή που ολοκλήρωνε τη διακόσμηση του προθαλάμου, μνημονεύοντας το ταξίδι του στη χώρα των Κεφτιού.³ Τα νωπά ακόμα χρώματα γυάλιζαν κάτω από το μεταλλικό φως του πρωινού ήλιου. Ένα ορθογώνιο τμήμα τοίχου κάτω από τον τίτλο είχε αφηθεί κενό για να δεχθεί την επιγραφή που θα εξηγούσε το νόημα των εικόνων. Εδώ και μέρες πάσχιζε να ταιριάξει την παράσταση με λόγια. Δεν χρειαζόταν να προσπαθήσει πολύ για να επαναφέρει στη μνήμη του όσα είδε, μύρισε και γεύτηκε όταν διασχίζοντας τη Μεγάλη Πράσινη,⁴ πάτησε το πόδι του στη χώρα των Κεφτιού. Το πρόβλημα ήταν πως δεν μπορούσε να τα περιγράψει. Τα ξυπνημένα συναισθήματα συγκρούονταν με την αυστηρότητα του πατροπαράδοτου κανόνα. Βυθίζοντας το κορμί του στο φαρδύ εβένινο κάθισμα, άφησε και πάλι τη σκέψη του να γλιστρήσει στο παρελθόν. Τριάντα φορές είχε επιστρέψει στη θέση του ο ουρανός, ακολουθώντας την απaráλλακτη τροχιά του, από τότε που ξεκίνησε η δοκιμασία του.

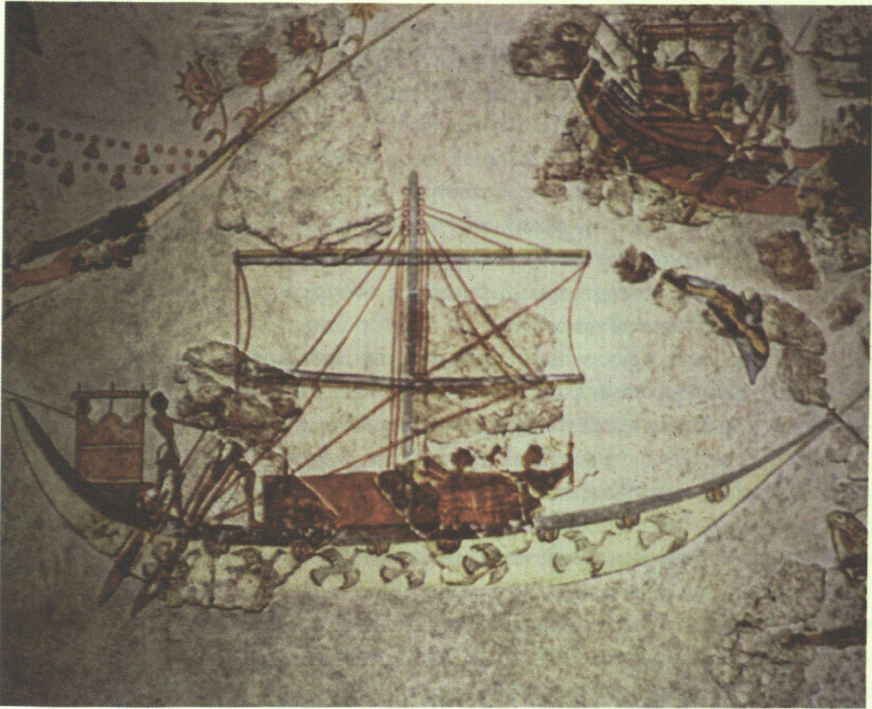

Τη βασιλική εντολή για την οργάνωση της αποστολής στη χώρα των Κεφτιού τού μετέφερε ο Βεζίρης⁵ Ρεχμιρέ. Ο Φαραώ είχε απαιτήσει την προμήθεια θεραπευτικών βοτάνων που θα έσβηναν τους πόνους από τις αρρώστιες που τύλιγαν σαν αράχνες το γερασμένο κορμί του. Η ανάγκη της άμεσης προμήθειας υποχρέωνε το παλάτι να παρακάμψει τη δυνατότητα ανταλλαγής βασιλικών δώρων και να οργανώσει μian αποστολή που θα επέστρεφε το συντομότερο δυνατό με τα απαιτούμενα προϊόντα. Ο Μιν ενήργησε με τον καθιερωμένο τρόπο. Με ταχύτητα και ακρίβεια συγκρότησε μιά μικρή ομάδα υπαλλήλων του Θησαυροφυλακίου και ένοπλη συνοδεία από τους άν-

³ Η Κρήτη. Για τις αιγυπτιακές ονομασίες πόλεων, περιοχών και χωρών της Ανατολικής Μεσογείου βλ. Hannig 1995, 1413 κ.ε., χάρτης 18 (Αιγαίο) και χάρτης 19 (Συρία, Παλαιστίνη και Κύπρος).

⁴ Η θάλασσα.

⁵ Δόκιμος αιγυπτιολογικός όρος, δανεισμένος από την αραβική γλώσσα, για να δηλώσει το ανώτατο αιγυπτιακό πολιτικό αξίωμα μετά τον Φαραώ, ένα είδος πρωθυπουργού.

ΕΙΚΟΝΑ 2.

«Φορηγό» πλοίο της μικρογραφικής τοιχογραφίας της Θήρας
(Αρχαιολογικό Μουσείο Θήρας).

δρες της βασιλικής φρουράς, συγκέντρωσε μετά από αυστηρούς υπολογισμούς τις προμήθειες για το μακρύ ταξίδι, καθόρισε σε συνεννόηση με το Βεζίρη το είδος και την ποσότητα των προσφορών που θα πρότειναν ως ανταλλαγή στον ντόπιο ηγέτη, μίσθωσε ένα αμορίτικο⁶ πλοίο με έμπειρο καπετάνιο και έθεσε επικεφαλής της αποστολής κατά τα συνηθισμένα πρότυπα τον Επιθεωρητή του Θησαυροφυλακίου Αμενμεσού. Την αποστολή θα συνόδευε και ο Ικάσα, αντιπρόσωπος της χώρας των Κεφτιού, που είχε έλθει το προηγούμενο καλοκαίρι με βασιλικά δώρα για τον Φαραώ και είχε αναγκαστεί να ξεχειμωνιάσει στις Θήβες. Επιστρέφοντας στην πατρίδα του θα μετέφερε

⁶ Οι Αμορίτες ήταν δυτικοσημιτικά φύλα που στα μέσα του 20ού αι. π.Χ. διαδέχτηκαν στη Μεσοποταμία το βασίλειο της Ουρ και εξαπλώθηκαν έπειτα στη Συρία και Παλαιστίνη (Redford 1992, 93-96, 130).

τα αιγυπτιακά αντίδωρα στον ηγεμόνα του. Με τη βοήθεια του βασιλικού γιατρού και του Ιχάσα, που κατείχε πλέον την αιγυπτιακή γλώσσα, ο Μιν συνέταξε έναν κατάλογο από βότανα της μακρινής χώρας, σημειώνοντας προσεκτικά τις ντόπιες ονομασίες, τις θεραπευτικές ιδιότητες και τις ζητούμενες ποσότητες, και τον παρέδωσε στον αρχηγό της αποστολής. Με τη σύμφωνη γνώμη του Βεζίρη προστέθηκε στη λίστα και η προμήθεια ξύλου ιτιάς για τις ανάγκες των βασιλικών εργαστηρίων. Με προσοχή μελέτησαν τέλος στο βασιλικό αρχείο τις γεωγραφικές λίστες για να χαράξουν το δρομολόγιο της αποστολής, σημειώνοντας τα ονόματα των τόπων που προσέφεραν ασφαλές καταφύγιο.

Αυτό που τότε δεν γνώριζε ήταν ότι τον ίδιο καιρό οι συκοφάντες δούλευαν με ανάλογη επιμέλεια εναντίον του. Τη μέρα που επιθεωρώντας τις βασιλικές αποθήκες έλαβε το ξαφνικό μήνυμα να παρουσιαστεί μπροστά στον Φαραώ, προσπάθησε μάταια να κρύψει την ανησυχία του από τους άνδρες της ακολουθίας του. Τους προσωπικούς του αντιπάλους στην αυλή τούς γνώριζε καλά, μα δεν τους φοβόταν. Πολλοί ήταν εκείνοι που επιβουλεύονταν τη θέση του, ήταν όμως αδύναμοι μπροστά στην τυφλή του αφοσίωση στο βασιλιά και την άφογη εκτέλεση των καθηκόντων του. Αλλά απέναντι στις ύπουλες γλώσσες που φώλιαζαν στο χαρέμι ένωθε πάντα απροσπάτετος. Πίσω από τις βαριές πόρτες του Μικρού Ανακτόρου, οι όμορφες του παλατιού⁷ περνούσαν τις μέρες τους πλέκοντας νήματα και συνωμοσίες. Στην αίθουσα των ακροάσεων προχώρησε με βυθισμένο κεφάλι και γονάτισε μπροστά από τη Μεγαλειότητά Του αγγίζοντας με το μέτωπο τις πέτρινες πλάκες. Εκείνος μίλησε χωρίς να του επιτρέψει να κοιταχτούν στα μάτια. Με σκληρή φωνή, αλλοιωμένη από τους επίμονους πόνους, τον διέταξε να ηγηθεί ο ίδιος της αποστολής στη μακρινή νησιωτική χώρα. Δεν σπατάλησε παραπάνω λόγια. Ο Μιν έμαθε από έναν πιστό φίλο πως κατηγορούνταν για την κλοπή βασιλικών χειμηλίων και πως στο διάστημα της απουσίας του θα γινόταν έλεγχος στο Θησαυροφυλάκιο για να διαπιστωθεί αν οι κατηγορίες εναντίον του ήταν αληθινές.

Μια βδομάδα αργότερα αποχαιρέτησε την οικογένειά του, προσέφερε θυσία στους θεούς και επιβιβάστηκε με τη συνοδεία του, το βασιλικό φορτίο, τα ιερά σκεύη και το χάλκινο είδωλο του Άμμωνα του Δρόμου στο αμορίτικο καράβι. Σε τέσσερις μέρες έπλευσαν το Νείλο ακολουθώντας το ρεύμα του ποταμού. Το πρωί της πέμπτης ημέρας αγχυροβόλησαν στην Αύαρι, ανανέωσαν τις προμήθειές τους και το ίδιο βράδυ, κάτω από ένα γεμάτο φεγγάρι, ανοίχθηκαν στη Μεγάλη Πράσινη. Ήταν η πρώτη φορά που εγκα-

⁷ Αιγυπτιακή έκφραση για τις γυναίκες του βασιλικού χαρεμιού (Seipel 1977, 982).

τέλειπε την Αγαθή Χώρα. Υποφέροντας από την αρρώστια της θάλασσας έμεινε τη νύχτα άγρυπνος, κάνοντας μαύρες σκέψεις. Όταν κατέβηκε στο αμπάρι, ο Ζαχ είχε σκαρφλώσει στο μέτωπο του ουρανού. Ξάπλωσε στη γωνιά του και αποκοιμήθηκε εξαντλημένος, σφίγγοντας πάνω του το μικρό χάλκινο θεό.

Σκούπισε τα ιδρωμένα δάχτυλά του και ξετύλιξε προσεκτικά το ημερολόγιο καταστρώματος που είχε από τότε φυλάξει στο αρχείο του. Στο μακρύ φύλλο παπύρου είχαν καταγραφεί με επιμέλεια αγκυροβόλια, καιρικές συνθήκες και η διανομή τροφής στο πλήρωμα. Το βλέμμα του κύλησε γοργά στην ξεθωριασμένη γραφή ελέγχοντας τα λιμάνια του Ρέτσενου⁸ όπου είχαν σταματήσει αναζητώντας τροφή και νυχτερινό καταφύγιο: Γάζα, Ασκαλόνα, Άσντοντ, Ντορ, η ευλογημένη Τύρος, που έχει περισσότερα ψάρια από κόκκους άμμου, τα κάστρα που πάτησε η Μεγαλειότητά Του Μενχεπερά,⁹ ο Ισχυρός Ταύρος, διώχνοντας τους επαναστάτες και εγκαθιστώντας στην ξένη γη τους αιγυπτιακούς θεούς και νόμους.

Ο θεός τούς είχε στείλει ευνοϊκό άνεμο που φούσκωνε τα πανιά από τα νοτιοδυτικά, σπρώχνοντας το βαρύ σακί κατά μήκος της ακτής προς Βορρά. Το βασιλικό γράμμα που είχε φυλαγμένο στον κόρφο του τους απάλλαξε από τους δασμούς στα μεγάλα λιμάνια και τους εξασφάλισε την προμήθεια τροφής στα μέρη που βρίσκονταν κάτω από αιγυπτιακό έλεγχο. Την 15η μέρα έριξαν άγκυρα στο λιμάνι της Ουγκαρίτ. Στο κοσμοπολίτικο μέρος έμειναν καθηλωμένοι έξι μέρες περιμένοντας τον άνεμο που θα τους έσπρωχνε απέναντι στο νησί της Ίσι.¹⁰

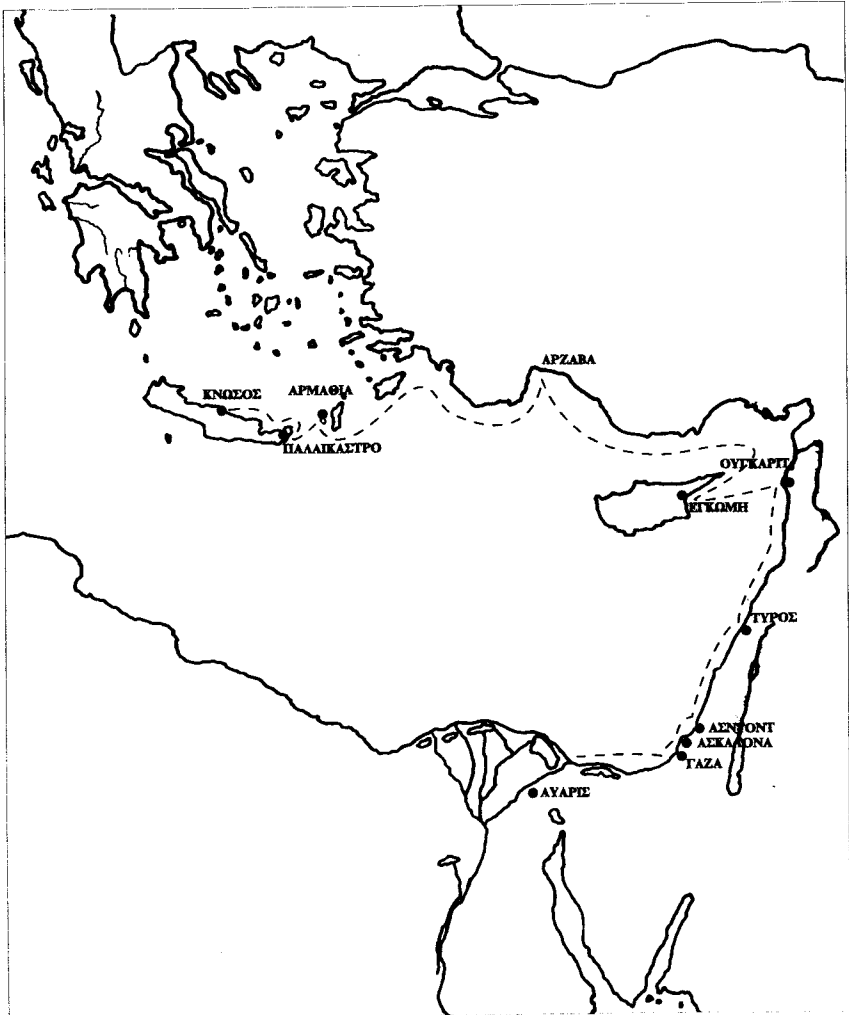
Το βλέμμα του σταμάτησε στην καταχώριση της τελευταίας τους μέρας στο λιμάνι, αναγνωρίζοντας στα καλογραμμένα σημεία το δικό του χέρι:

*Βασιλικό έτος 54, ο 3ος μήνας της εποχής της πλημμύρας, ημέρα 6η.
Εικοστή πρώτη ημέρα από την αναχώρηση από τις Θήβες. Έκτη μέ-*

⁸ Γενικός γεωγραφικός όρος που περιελάμβανε κατά πάσα πιθανότητα την Παλαιστίνη, τον Λίβανο και τη νότια Συρία.

⁹ Το επίσημο βασιλικό όνομα του Τούθμωσι Γ'. Πρόκειται για το πιο σημαντικό από τα πέντε ονόματα του βασιλικού τίτλου των Αιγύπτιων Φαραώ (βλ. παρακάτω σελ. 37-38).

¹⁰ Η Κύπρος.

Οι σταθμοί του ταξιδιού του Μιν.

ρα στο λιμάνι της Ουγκαρίτ. Στον ουρανό δυνατός βόρειος άνεμος. Αναχώρηση του υπηρέτη Χεριχόπ με ένα γράμμα για το βεζίρη Ρεχ-μιρέ. Διανομή τροφής στο πλήρωμα

ναυτικοί	11 άνδρες, ο καθένας 2 φωμιά, κάνει 22 φωμιά
φρουρά	10 άνδρες, ο καθένας 2 φωμιά, κάνει 20 φωμιά
προσωπικό	8 άνδρες, ο καθένας 2 φωμιά, κάνει 16 φωμιά
γραφείς	2 άνδρες, ο καθένας 2 φωμιά, κάνει 4 φωμιά
	ΣΥΝΟΛΟ 62 φωμιά

Το μεσημέρι της έβδομης ημέρας σήκωσαν τα πανιά και λίγες ώρες αργότερα έχασαν για πρώτη φορά από τα μάτια τους τη στεριά. Κοιτάζοντας την υδάτινη επιφάνεια που έσβηνε χωρίς ορατό τέλος στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα, ο Μιν κατάλαβε πως διάβαινε ένα σύνορο. Η σκέψη του γύρισε άθελα στις εφιαλτικές περιγραφές για τις Χώρες του Χάους, που είχε μάθει αντιγράφοντας σαν μαθητής τα κείμενα των σοφών του προγόνου — δεν έχασε όμως την ψυχραιμία του. Το αξιωμα του τού είχε δώσει την ευκαιρία να έλθει πολλές φορές σε επαφή με ξένες πρεσβείες και η δαιμονική εικόνα των γραφών είχε σιγά σιγά ξεθωριάσει. Η πίστη του στο θεό ήταν δυνατή και η παρουσία του μικρού Άμμωνα στο καράβι τον γέμιζε ασφάλεια.

Στο λιμάνι της Ίρες¹¹ παρέλαβαν ένα φορτίο χάλκινα τάλαντα για τη χώρα των Κεφτιού μαζί με έναν ντόπιο έμπορο. Παρά τον αδύναμο αέρα περιέπλευσαν το νησί χωρίς να αργοπορήσουν, καθώς ο πολύπειρος κυβερνήτης, έχοντας πάντα ένα μικρό πύθηκο¹² κρεμασμένο απ' τον ώμο του, έριχνε επιδέξια το καράβι στα κατάλληλα ρεύματα. Η μια χώρα τούς έδωσε στην άλλη. Πέρασαν τα φοβερά βράχια της Αρτζάβα¹³ με πρύμο άνεμο και έφθασαν χωρίς απώλειες στα Νησιά στη Μέση της Μεγάλης Πράσινης.¹⁴ Το απόγευμα που αγκυροβόλησαν στον προτελευταίο σταθμό του προορισμού

¹¹ Ίρες: συμβατική φωνητική απόδοση του αιγυπτιακού ονόματος (*Irs*) της κυπριακής πρωτεύουσας στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού (Osing 1992, 279-281). Πρόκειται χωρίς αμφιβολία για την Έγκωμη.

¹² Βλ. Αισώπου, Πύθηκος και Δελφίς: Έθους όντος τοῖς πλέουσι μελιταῖα κυνίδια καὶ πύθηκος ἐπάγεσθαι πρὸς παραμυθίαν τοῦ πλοῦ (*Corpus Fabularum Aesopiarum* τόμ. I 1, *fab.* 75) (Halm 363 *ch.* 306).

¹³ Η Λυκία.

¹⁴ Τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους (βλ. παρακάτω σελ. 30).

τους, ένα μακρόστενο ξερονήσι, πατρίδα μιας χούφτας φαράδων και καταφύγιο θαλασσοπόρων, ο καπετάνιος τράβηξε τον Μιν στην πλώρη του πλοίου και δείχνοντάς του ένα θαμπό σκουρογάλαζο όγκο στο βάθος του δυτικού ορίζοντα, ψιθύρισε: «Κεφτιού». Δέκα μέρες έμειναν καρφωμένοι στο άγονο αυτό κομμάτι γης από έναν αντίθετο άνεμο που τους μαστίγωνε τα πρόσωπα. Η χώρα των Κεφτιού τότε χανόταν και τότε εμφανιζόταν στο δυτικό ορίζοντα σκεπασμένη από βαριά σύννεφα. Τις ατέλειωτες ώρες της απραξίας οι αμορίτες ναυτικοί ροκάνιζαν στο μικρό λιμάνι παίζοντας αστραγάλους και καπνίζοντας το φυτό της λήθης. Η ευθύνη της αποστολής κρατούσε τον Μιν στο κατάστρωμα, με τα μάτια καρφωμένα πάνω στο πολύτιμο φορτίο. Από την ημέρα που ξεκίνησαν το ταξίδι τους κοιμόταν πάντα σε μια γωνιά του χαμηλού αμπαριού δίπλα στα βασιλικά κιβώτια, όπου είχε απλώσει ένα στρώμα από καλάμια έχοντας στην κορυφή μια πέτρινη άγκυρα για προσκεφάλι. Ο Ικάσα τριγυρούσε στις παράγκες των φαράδων ρωτώντας να μάθει νέα για την πατρίδα του. Όταν έπεφτε ο ήλιος, επέστρεφε στο καράβι με σκοτεινιασμένο πρόσωπο και αποτραβιόταν σε μια γωνιά του καταστρώματος κοιτάζοντας ανήσυχος προς τα δυτικά. Μιλούσε αραιά, ανοίγοντας το στόμα του μόνο για να απαντήσει. Ένα πρωινό ο Μιν περπάτησε μαζί του στην ακτή θέλοντας να γυμνάσει τα μουδιασμένα μέλη του. Ο Κεφτί έφτιαξε στην άμμο το σχήμα του νησιού του και κάρφωσε στο κέντρο το δάχτυλό του σημαδεύοντας τη θέση της Κνωσού. Για πρώτη φορά τότε άρχισε να του μιλά για τη βασανισμένη πατρίδα του, τον οργισμένο θεό που κλόνιζε τα θεμέλια της γης τιμωρώντας την ανθρωπινή απληστία, την εποχή της διχόνοιας που ανάγκασε τους θεούς να εγκαταλείψουν τη γη του, και τον ζυγό των πολεμοθρεμμένων Δαναών που βάραινε πάνω από το νησί. Στις Θήβες είχε μάθει από ναυτικούς που είχαν έλθει απ' την πατρίδα, για την εγκατάσταση του Δαναού πρίγκιπα στο ανάκτορο της Κνωσού και το γάμο του με την κόρη του βασιλιά, που είχε τελικά λυγίσει μπροστά στη δύναμη των όπλων, δίνοντας τη συγκατάθεσή του. Και τώρα βιαζόταν να επιστρέψει, ανησυχώντας για την τύχη των αγαπημένων του προσώπων.

Το ξημέρωμα που κόπασε ο άνεμος, οι Αμορίτες σήκωσαν με κοφτές κινήσεις το πανί και το πλοίο γλίστρησε αθόρυβα στο ήρεμο πέλαγος. Όταν μετά από ώρα ο Μιν ανέβηκε στο κατάστρωμα έχοντας τον ήλιο στην πλάτη του, η απέναντι στεριά γέμισε το οπτικό του πεδίο. Πίσω από το διπλό δρεπανωτό λιμάνι που ανοιγόταν μπροστά τους κερδίζοντας σιγά σιγά επιφάνεια, σκιές και βάθος, απλωνόταν μια τριγωνική, εύφορη γλώσσα γης που κλεινόταν από απότομες βουνοπλαγιές. Στο κέντρο της άρχιζαν να διακρίνονται τα ερείπια μιας πολιτείας χωρίς σημάδια ζωής. Μόνο στον ψηλό βράχο που ορθωνόταν απότομα στα βορεινά ελέγχοντας το πέλαγος (το άγρυ-

πνο μάτι του νησιού στην ανατολική θάλασσα, όπως του εξήγησε ο Ικάσα) φάνηκαν μορφές που κινούνταν νευρικά. Όταν το πλοίο πλησίασε περισσότερο στην ακτή και αναγνωρίστηκε ως φιλικό, δόθηκε το σύνθημα από την ακρόπολη και η αμμουδιά γέμισε σε λίγες στιγμές από ένα ζωηρό πλήθος που βγήκε για να υποδεχθεί τους ταξιδιώτες από την Ανατολή. Το καράβι αγκυροβόλησε στα ανοιχτά του λιμανιού και αφού ένα μέρος του φορτίου μεταφέρθηκε σε βάρκες, ο καπετάνιος έριξε προσεκτικά το ελαφρωμένο σκαρί στην αμμουδιά. Την επόμενη μέρα θα έβαζε ρότα για τη νότια ακτή του νησιού για να ξεφορτώσει το χαλκό στη Φαιστό και να επιστρέψει με νέο φορτίο στην Αίγυπτο.

Ο Μιν πάτησε στην παραλία και κοντοστάθηκε ελέγχοντας με περιέργεια ανθρώπους και τοπίο. Η χώρα δεν διέφερε πολύ από τα λιμάνια του Ρέτσενου που είχε την ευκαιρία να γνωρίσει κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του. Οι άνθρωποι είχαν λεπτά —θα τολμούσε να πει αιγυπτιακά— χαρακτηριστικά, ανοικτόχρωμο δέρμα, μακριά λαμπερά μαλλιά που έπεφταν σε βόστρυχους στους ώμους των ενηλίκων, και φορούσαν απλά αλλά περιποιημένα ρούχα. Οι ντόπιοι άνοιξαν γρήγορα τους πάγκους τους στην αμμουδιά προσφέροντας στους νεόφερτους βότανα, λαχανικά, κρασί, πήλινα σκεύη, σανδάλια και πολύχρωμα υφάσματα. Τη στιγμή που η αιγυπτιακή πομπή μετέφερε με πειθαρχημένες κινήσεις το βασιλικό φορτίο στο σπίτι του τοπάρχη, οι αμορίτες ναυτικοί κρατώντας χάλκινα εργαλεία, χάντρες και σκαραβαίους σκορπίστηκαν μπρος στους ανοιγμένους πάγκους και άρχισαν να παζαρεύουν. Ο καπετάνιος δεν δίστασε να αποχωριστεί τον πίθηκό του ανταλλάσσοντάς τον με τρεις πορφυρούς χιτώνες, ξέροντας πως στην Ουγκαρτί θα έπιαναν πολύ ψηλή τιμή. Ο Μιν και η συνοδεία του ακολουθήσαν τον Ικάσα περπατώντας ανάμεσα στους πέτρινους σκελετούς της πολιτείας που έδειχνε πως κάποτε είχε γευτεί τις χαρές της αφθονίας. Μέσα απ' τα χαλάσματα είχαν στηθεί από πηλό και ξύλο νέες κατοικίες δίνοντας πρόχειρη στέγη σε αυτούς που είχαν επιστρέψει. Ο Ικάσα κατευθύνθηκε στο κέντρο της πόλης, όπου στεκόταν ένα διώροφο πέτρινο κτίριο με ορατά ίχνη βιαστικών επισκευών. Συνεννοήθηκε για το νυχτερινό κατάλυμα και την ασφαλή αποθήκευση του φορτίου, και πάνω σε ένα λεπτό δέρμα έγραψε με μελάνι μια σύντομη αναφορά στο βασιλιά του ανακοινώνοντας την άφιξή τους. Τύλιξε το δέρμα σε ρολό, το δίπλωσε δύο φορές σε μια στενή λωρίδα, έδεσε σφιχτά τις άκρες του με ένα λεπτό σχοινί και πίεσε πάνω στους κόμπους μια χούφτα νωπού πηλού σφραγίζοντάς τη βαθιά με το δαχτυλίδι του. Ο έμπιστος αγγελιοφόρος που παρέλαβε το μήνυμα, έφυγε την ίδια στιγμή για την Κνωσό. Το βράδυ για πρώτη φορά από τότε που άφησαν τις Θήβες, ο Μιν έγειρε πάνω σε ένα μαλακό κρεβάτι και κοιμήθηκε βαθιά.

Την ίδια νύχτα που η αιγυπτιακή αποστολή αναπαυόταν στον τόπο του

προορισμού της, ο Φαραώ λυτρώθηκε από τους πόνους, υψώθηκε στον ουρανό και ενώθηκε με τον ήλιο· το θεϊκό του σώμα έγινε ένα με το δημιουργό του.

Με ένα καΐκι έφθασαν στην Αμνισό τη στιγμή που ο ήλιος βυθιζόταν πίσω από τις βουνοσειρές της ενδοχώρας, σπρωγμένοι στο φοβερό λιμάνι λιγότερο από τη θέλησή τους και περισσότερο από τον ανελέητο άνεμο. Φόρτωσαν τα κιβώτια στους βαστάζους και ξεκίνησαν πεζοί με αναμμένες δάδες για την πρωτεύουσα, παίρνοντας ένα πλατύ μονοπάτι κατά μήκος της ακτής. Πέρασαν μέσα από βουβά χωριά με πληγωμένες προσόψεις, με πόρτες και παράθυρα που είχαν σφαιλιστεί για πάντα με πέτρινα θυρόφυλλα. Έστριψαν σε έναν πλακόστρωτο δρόμο που οδηγούσε πίσω από τους βορεινούς λόφους τρυπώντας ένα υγρό πευκοδάσος. Μετά από σύντομη πορεία γυάλισαν κάτω από το φεγγαρόφωτο οι λευκοί τοίχοι της Κνωσού, και λίγο έπειτα βυθίστηκαν στη ζεστή αγκαλιά της πόλης που κοιμόταν.

Ο Μιν οδηγήθηκε σε μια ευρύχωρη έπαυλη στην Πάνω Πόλη προορισμένη για τη φιλοξενία των επίσημων ξένων. Έκλεισαν το φορτίο στο κελάρι και σφράγισαν τους σύρτες της ξυλόπορτας. Κατέβηκαν τα σκαλοπάτια της ιερής κρύπτης και απόθεσαν στο πλάι του πεσσού το χάλκινο είδωλο του Άμμωνα και τα ιερά σκεύη. Ο Μιν όρισε τις νυχτερινές φρουρές και αποσύρθηκε στο δωμάτιό του. Άνοιξε τα διπλά θυρόφυλλα και βγήκε στο φαρδύ μπαλκόνι που ανοιγόταν πάνω από τις επίπεδες στέγες της Κνωσού. Η πόλη ήταν ιδρυμένη σε ένα βύθισμα της γης, άορατο από τη θάλασσα, πλάι σε ένα στενό ποτάμι. Πάνω σε ένα χαμηλό λόφο στο κέντρο της Κάτω Πόλης δέσποζε ο ορθογώνιος όγκος του ανακτόρου, που σημάδευε με το στενό του μέτωπο τα αστέρια του Βορρά. Γύρω από το ανάκτορο παρατάσσονταν απλόχωρα οι επαύλεις των ευγενών και μακρύτερα στριμώχνονταν τα σπίτια των ανθρώπων του λαού, που χωρισμένα από στενά σοκάκια έσβηναν στις σκοτεινές παρυφές του δάσους. Στις φαρδιές πλαγιές που υψώνονταν στην αντίπερα όχθη του ποταμού αναγνώρισε την πόλη των νεκρών. Μικρές φλόγες τρεμόπαιζαν στις μαύρες τρύπες που ανοίγονταν στα σπλάχνα του βουνού, ορίζοντας τις εισόδους των μνημάτων. Γύρω από μια πυρά σε ένα πλάτωμα διέκρινε τους άντρες της νυχτερινής φρουράς, ξέροντας πως σε ταραγμένες εποχές σαν και αυτή έπρεπε να φυλάγουν τους νεκρούς από τους ζωντανούς και όχι το αντίστροφο. Γύρισε στο δωμάτιο, απορώντας για την αλλόκοτη συνήθεια αυτών των ανθρώπων να θάβουν τους νεκρούς τους στα ανατολικά του ποταμού, και πλάγιασε να κοιμηθεί νοσταλγώντας τις αγαπημένες του Θήβες.

Το επόμενο πρωί παρέλαβε καθισμένος στην αίθουσα του ισογείου με τα μεγάλα παράθυρα, που ανοίγονταν στα βορεινά, τα δώρα υποδοχής του παλατιού: λινούς χιτώνες, αρωματικά λάδια, τροφή, κρασί και νεαρές θαλαμηπόλους. Ο Ικάσα τού μετέφερε τα θερμά χαιρετίσματα του βασιλιά του και το μήνυμα ότι θα τον υποδεχόταν στο ανάκτορο το πρωινό της τρίτης ημέρας, που είχε κηρυχθεί για την Κνωσό ημέρα γιορτής. Οδηγήθηκε στο λουτρό και με ηδονή έξυσε την αρμύρα της θάλασσας από το κορμί του, ξύρισε το κεφάλι και τα μέλη του, αλείφθηκε με λάδι και φόρεσε τα καθαρά ρούχα.

Καλεσμένος στην έπαυλη του Ικάσα γιόρτασε μαζί με την οικογένεια και τους φίλους του την επιστροφή του ξενιτεμένου. Στην πλακόστρωτη αυλή του δίπατου σπιτιού ο οικοδεσπότης έδωσε δύο λευκά κατσίκια στο στόμα του μαχαιριού και καθώς οι υπηρέτες άρχισαν να τσικνίζουν τα σφάγια, απόθεσε με ευλάβεια τα κομμένα κεφάλια στο μικρό σπιτικό ιερό, προσφέροντάς τα στη θεότητα. Στην ευρύχωρη αίθουσα του πάνω ορόφου ο Ικάσα, σεβόμενος το αιγυπτιακό έθιμο, έβαλε τον φιλοξενούμενό του να καθίσει σε ένα

ΕΙΚΟΝΑ 3.

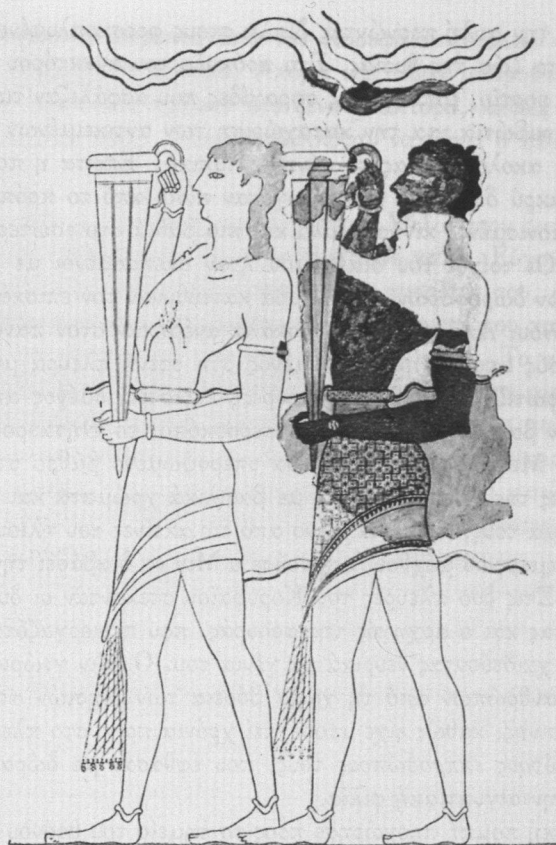
Μυκηναϊκή σφραγίδα με παράσταση θυσιασμένου βοδιού
(*Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel* XI αρ. 52).

ξεχωριστό τραπέζι. Μπροστά στον Μιν απλώθηκαν όλα τα αγαθά της νησιωτικής γης: λαχανικά, φάβα, φακές, ελιές, κριθαρόψωμο, ψημένο κρέας, ξερά σύκα. Ο Ικάσα έστειλε τη γριά οικονόμα του να ανοίξει τα πιθάρια με το παλιό κρασί για να ξεδιψάσει τους καλεσμένους του. Το θειικό ποτό άρχισε να ρέει ανέρωτο στα πλατύχειλα κύπελλα, ζωηρεύοντας κινήσεις και χαμόγελα. Ο Μιν έπινε από ένα δίχρονο χρυσό ποτήρι, ψηλαφώντας ηδονικά τα ανάγλυφα αγρίμια που ήταν σκαλισμένα στα πλευρά του. Το κρασί χάιδευε τη συνηθισμένη στην τραχιά γεύση του ζύθου γλώσσα του, μουδιάζοντας γλυκά τα μέλη του. Πασχίζοντας να διατηρήσει την αυστηρή στάση που επέβαλλε το αξίωμά του, κόλλησε το σώμα του στο τραπέζι παρατηρώντας ακίνητος το γένος του Ικάσα και απολαμβάνοντας τη μελωδική ουσία της ξένης γλώσσας. Κάθε φορά που έστρεφε το βλέμμα του στους τοίχους της αίθουσας, τα μάτια του γέμιζαν με χρώματα. Ένας επιδέξιος καλλιτέχνης τούς είχε στολίσει με αγριολούλουδα που λύγιζαν απαλά κάτω απ' τον άνεμο. Η ραγισμένη τοιχογραφία είχε χάσει την αρχική της λάμψη, μα δεν έπαυε να ασκεί μian αδιόρατη γοητεία στο ασκημένο του μάτι. Ο Ικάσα τού εξήγησε με περηφάνια ότι ο παππούς του είχε μισθώσει τους καλλιτέχνες που δούλευαν στο παλάτι θέλοντας να κοσμήσει την αίθουσα της έπαυλής του με ένα θαυμαστό έργο. Συνέχισε σχολιάζοντας πικρόχολα ότι εκείνο τον καιρό οι καλλιτέχνες αντλούσαν ακόμα την έμπνευσή τους από τη φύση, σε αντίθεση με τις μέρες του, όπου αντέγραφαν ο ένας τον άλλο. Προφέροντας τα τελευταία λόγια κοίταξε με περιφρόνηση τις πινελιές του πήλινου ποτηριού του, που είχε πλαστεί σύμφωνα με τα γούστα των ξενόφερτων. Ο Μιν αναλογίστηκε πως ένας αιγύπτιος ζωγράφος μπορούσε να σχεδιάσει τα περιγράμματα με μεγαλύτερη ακρίβεια, μα παρ' όλα αυτά δεν μπόρεσε να ελευθερώσει τη σκέψη του από την ανεξήγητη επίδραση που ασκούσαν πάνω του τα αρμονικά χρώματα. Ακουμπώντας για μian ακόμα φορά τα χείλη του στο μέταλλο άδειασε το ποτήρι και άφησε το βλέμμα του να περπατήσει στο μαγικό τοπίο.

Βγήκε από το φιλόξενο σπίτι φορτωμένος με δώρα, τρία πολύχρωμα υφαντά, ένα γαλάζιο αρωματισμένο χιτώνα και τρεις αμφορείς μελωμένου κρασιού, δίνοντας την υπόσχεση να τα ανταποδώσει όταν θα επέστρεφε στην πατρίδα του. Το ίδιο βράδυ προσπάθησε για πρώτη φορά να σβήσει την οδυνηρή ανάμνηση των αγαπημένων προσώπων πλαγιάζοντας με μian απαλόκορμη κνωσίσισσα που μύριζε κήπο.

Την ημέρα της ακρόασης ο Μιν ξύπνησε απ' πριν την ανατολή, φόρεσε το λευκό αιγυπτιακό του χιτώνα και άρχισε να οργανώνει με αυστηρές φωνές

ΕΙΚΟΝΑ 4.

Ρυτοφόροι. Λεπτομέρεια της κνωσιακής «Τοιχογραφίας της Πομπής»
(Evans 1928, εικ. 443).

τους άνδρες της συνοδείας του. Ο ήλιος είχε σηκωθεί ψηλά όταν η αιγυπτιακή πομπή με τα σφραγισμένα κιβώτια πήρε τον πλατύ πλακόστρωτο δρόμο που κατηφόριζε προς το παλάτι, περνώντας ανάμεσα σε ένα πλήθος που ζητωκραύγαζε στη θέα των φαραωνικών δώρων. Οι αποθήκες του ανακτόρου θα άνοιγαν στη γιορτινή αυτή περίπτωση, και τα βασιλικά αγαθά, σφάγια, ψωμιά και κρασί, θα προσφέρονταν απλόχερα στους υπηκόους.

Έφθασαν στη φαρδιά αυλή που ανοιγόταν μπροστά από τη δυτική πλευρά του ανακτόρου. Ο ψηλός τοίχος με τα ελάχιστα ανοίγματα ορθωνόταν απαγορευτικά, χωρίζοντας τον κόσμο των κοινών από τον κόσμο των εκλε-

κτών. Διέσχισε την αυλή περνώντας δίπλα στους φρεσκοπλυμένους βωμούς, που περίμεναν τα ζώα της θυσίας. Στο πρόπυλο του ανακτόρου οι Αιγύπτιοι απέθεσαν το φορτίο, έσπασαν τις σφραγίδες που ασφάλιζαν τις κλειδωνιές και άνοιξαν τα κιβώτια για την καταχώριση των αντικειμένων στο βασιλικό ημερολόγιο, ακολουθώντας το σύνθητες τυπικό. Έπειτα η πομπή κατευθύνθηκε στο μακρύ διάδρομο που ανοιγόταν πίσω από το πρόπυλο, εισχωρώντας με συντονισμένες κινήσεις όλο και πιο βαθιά στο εσωτερικό του Οικοδομήματος. Οι τοίχοι του διαδρόμου ήταν σκεπασμένοι με πολύχρωμες σειρές ανώνυμων δωροφόρων, που βουβά κατεύθυναν τον επισκέπτη προς το σημείο του θρόνου. Από μια πλατιά σκάλα ανέβηκαν στον πάνω όροφο. Ο Κορυφαίος¹⁵ τούς υποδέχτηκε καθισμένος στη στενή πλευρά μιας μεγάλης αίθουσας που φωτιζόταν από δυο πλευρές, περιστοιχισμένος από την ακολουθία του, τον βασιλικό ιερέα, τον Αστεροσκόπο, το Θησαυροφύλακα, και την Ιέρεια της Μεγάλης Θεάς. Σε ένα υπερυψωμένο βάθρο στα δεξιά κάθονταν οι κυρίες της Αυλής ντυμένες με βασιλικά χρώματα και σχέδια. Στο κατάλευκο δέρμα τους, προφυλαγμένο από τις ακτίνες του ήλιου και από τη φθορά του καθημερινού μόχθου, μπορούσε ο Μιν να διαβάσει την ευγενή καταγωγή τους. Στις δυο πλευρές του Κορυφαίου στέκονταν οι δύο Δαναοί, ο νεαρός πρίγκιπας και ο αρχηγός της φρουράς, που περιεργαζόταν την αιγυπτιακή πομπή χαϊδεύοντας νευρικά τα γένια του. Ο Μιν γνώριζε και αυτήν τη γενιά των ανθρώπων από τη χώρα βόρεια των Νησιών στη Μέση της Μεγάλης Πράσινης, καθώς είχε υποδεχτεί χρόνια πριν, στο πλευρό του Φαραώ, τους πρώτους εκπροσώπους τους, που έφθασαν με δώρα στις Θήβες επιθυμώντας την αιγυπτιακή φιλία.

Η αιγυπτιακή πομπή προχώρησε προς το σημείο του θρόνου με αργές κινήσεις προβάλλοντας στο ύψος των ώμων τα βασιλικά δώρα, όπως απαιτούσε το τελετουργικό τυπικό. Ο Ικάσα γονάτισε μπροστά στον Κορυφαίο, άγγιξε το γέριχο χέρι και φίλησε ευλαβικά το χρυσό δαχτυλίδι του. Σηκώθηκε και με σταθερή φωνή άρχισε να αναφέρει στον ηγέτη του αυτό που ο Μιν, μαντεύοντας από τις ζωηρές χειρονομίες του, υπέθεσε ότι ήταν μια σύντομη παρουσίαση του ξένου, του υψηλού του αξιώματος και των δώρων που έφερνε σαν ένδειξη φιλίας από το βασιλιά του. Αυτοί οι άνθρωποι, όπως και οι τοιχογραφίες τους, μιλούσαν περισσότερο με το σώμα παρά με τη γλώσσα, σκέφτηκε ο Μιν παρακολουθώντας τα εκφραστικά χέρια του Ικάσα, που κινούνταν με χάρη ζωγραφίζοντας προτάσεις στο χώρο. Όταν του δόθηκε ο

¹⁵ Υποθετικός τίτλος του μινωίτη βασιλιά. Τα δύο γνωστά σφραγίσματα από τα Χακιά και την Κνωσό (*Master Impression* και *Mountain Goddess* αντίστοιχα) υποδηλώνουν ότι η κορυφή ή το βουνό γενικότερα αποτελούσε ένα από τα βασικότερα σύμβολα της μινωικής βασιλείας (Krattemaker 1995, 55 κ.ε.).

λόγος, προχώρησε μπροστά από τον Κορυφαίο, ξετύλιξε την επιστολή και άρχισε να διαβάζει το μήνυμα. Ακόμα και τώρα μπορούσε να προφέρει τα αιγυπτιακά λόγια που ήχησαν στο ξένο ανάκτορο, καθώς είχε αποστηθίσει το βασιλικό χαιρετισμό, όπως επιβαλλόταν να κάνει ο κάθε αγγελιοφόρος:

«Εδώ ο Μέγας Βασιλεύς της Αιγύπτου. Μιλώ στον βασιλιά των Κεφτιού, τον αδελφό μου. Σε μένα όλα πάνε καλά. Εύχομαι και σε σένα όλα να πάνε καλά. Το ανάκτορο, οι γυναίκες σου, οι γιοι σου, η ακολουθία σου, τα στρατεύματά σου, τα άρματά σου και η χώρα σου εύχομαι να είναι καλά. Σε μένα όλα είναι καλά. Το ανάκτορό μου, οι γυναίκες μου, οι γιοι μου, οι ακόλουθοί μου, τα αμέτρητα στρατεύματά μου, τα άρματά μου και οι χώρες μου πάνε πολύ καλά. Σου στέλνω με τον ακόλουθό μου Μιν πέντε εβένινα καθίσματα καλυμμένα με χρυσάφι, δύο χρυσές πρόχους, πέντε λινούς χιτώνες και δέκα δοχεία με εξαιρετο λάδι. Αυτά είναι τα δώρα του χαιρετισμού μου, το συνολικό βάρος του χρυσού έξι μνες¹⁶ και έξι σίχλους.¹⁷

Άκου, είσαι ο αδελφός μου. Στείλε με τον ακόλουθό μου όλα τα εξαιρετα βότανα που σβήνουν τους πόνους του χρόνου, στείλε μου δίκταμο, σκίλλα, κίσθανο και όλα τα πλούσια αγαθά της χώρας των Κεφτιού. Στείλε μου επίσης 100 κορμούς ιτιάς για την κατασκευή τροχών αρμάτων. Σου προσφέρω ό,τι είναι απαραίτητο για την αποστολή βοτάνων και ξύλου: δέκα μνες χρυσού και πέντε μνες ασήμι. Στείλε μου αυτά τα αγαθά, έτσι ώστε να ευχαριστηθεί η καρδιά του αδερφού σου.

Αυτός ο άνθρωπος είναι ο απεσταλμένος μου. Αδερφέ μου, πρότισε να επιστρέψει γρήγορα και με ασφαλή τρόπο.»

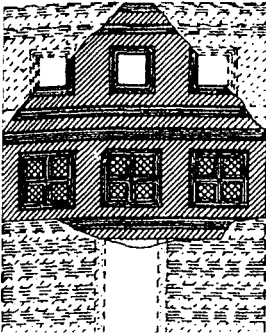
Τη στιγμή που ο Ικάσα μετέφραζε το μήνυμα, οι άνδρες της αιγυπτιακής ακολουθίας απόθεσαν το χρυσό και το ασήμι στα πόδια του Κορυφαίου, ξεχωριστά από τα βασιλικά δώρα. Ο Μιν ήξερε πως η λάμψη των μεταλλων ήταν το πειστικότερο επιχείρημα για την προτεινόμενη εμπορική ανταλλαγή. Ο Ικάσα παρέδωσε στο βασιλικό Θησαυροφύλακα τον κατάλογο με τα απαιτούμενα βότανα. Ο γερασμένος βασιλιάς αναζήτησε το βλέμμα του Δαναού πρίγκιπα, ο οποίος έγενε καταφατικά, και ο Μιν πήρε την υπό-

¹⁶ Βαβυλωνιακή μονάδα μέτρησης βάρους (1/60 του βαβυλωνιακού ταλάντου), που ισοδυναμούσε με 500 ± 40 γραμμ.

¹⁷ Βαβυλωνιακή μονάδα μέτρησης βάρους (1/60 της μνας), που ισοδυναμούσε με 8,33 γραμμ.

σχεση ότι το παλάτι θα φρόντιζε να ικανοποιηθούν με τον ταχύτερο δυνατό τρόπο οι απαιτήσεις του Φαραώ.

Αργότερα έδωσε το παρών στην εκτέλεση της θυσίας και στις εορταστικές εκδηλώσεις στην Αυλή, δοκίμασε τα σφάγια και παρακολούθησε το δαιμονισμένο χορό νεαρών γυναικών, που τέντωναν τα λαδωμένα κορμιά τους προς την κατεύθυνση του ήλιου. Θαύμασε τις μνημειώδεις προσόψεις που όριζαν τις τέσσερις πλευρές της Αυλής και κατάλαβε πως ο σοφός αρχιτέκτονας είχε στρέψει το πρόσωπο του Οικοδομήματος προς τα μέσα, στο ανοιχτό του κέντρο, κρύβοντας τη θαυμαστή θέα από όσους δεν είχαν το προνόμιο να συμμετέχουν στην αυλική ζωή. Όταν βασιλέψε ο ήλιος, εγκατέλειψε το ανάκτορο περνώντας από το δυτικό προαύλιο. Οι πλάκες του ήταν σπαρμένες με κόκκαλα και σπασμένες κρασοκανάτες. Το πανηγύρι των κοινών είχε τελειώσει, τα αίματα στους βωμούς είχαν ξεραθεί και το πλήθος είχε επιστρέψει χορτασμένο στις εστίες του.

ΕΙΚΟΝΑ 5.

Πρόσοψη οικίας
από το κνωσιακό
«Μωσαϊκό της Πόλης»
(Α. Evans, *The Palace
of Minos at Knossos*,
τόμ. Ι, Λονδίνο 1921,
εικ. 226Α).

Περπάτησε στην πλατύδρομη Κνωσό, περνώντας από τα βασιλικά εργαστήρια, παρατηρώντας τους χαλκουργούς που είχαν χέρια σαν από δέρμα κροκοδείλου, σκαμμένα απ' το καυτό μέταλλο, τους σιωπηλούς αρωματοποιούς και χρωματοποιούς, που δούλευαν αργά, μεθοδικά, παράγοντας για τις βασιλικές αποθήκες. Βουνίσια βότανα και αγριολούλουδα ελευθέρωναν το δυνατό άρωμά τους βράζοντας σε καυτό λάδι. Πιο πέρα μάλλινα υφάσματα βυθίζονταν σε χάλκινους λέβητες με πηχτά χρώματα, στέγνωσαν και ποτίζονταν με αρώματα. Αυτοί οι άνθρωποι ζούσαν ξεριζωμένοι από την αγκαλιά της γης και τρέφονταν όχι από τους καρπούς της αλλά από τις μερίδες του ανακτόρου.

Άφησαν πίσω τους τα πέτρινα προάστια με τις επαύλεις των ευγενών και περιπλανήθηκαν στις φτωχογειτονιές της Κνωσού ανάμεσα στα στενά δίπατα σπίτια χτισμένα από πηλό και λάσπη. Από τις ανοιχτές πόρτες είδαν γυναίκες σκυμμένες πάνω από μυλόπετρες και χύτρες, που άφηναν τη δουλειά τους για να χαιρετήσουν καλόκαρδα τον ξένο. Ο Μιν άκουγε προσεκτικά τις

ευχές νιώθοντας τη ζεστασιά των ακατανόητων λόγων. Διέσχισαν το δάσος που αγχάλιαζε την πόλη και ανηφόρισαν την όχθη του μικρού ποταμού περπατώντας αντίθετα με το ρεύμα του. Πέρασαν τα μικρά περιβόλια που έθρεφαν τις οικογένειες της Κνωσού, σπαρμένα με λαχανικά, ελιές και μικρά καρποφόρα δέντρα, και προχώρησαν μέσα από τις αμπελοφυτεμένες πλαγιές των βασιλικών κτημάτων, που τα όριά τους χάνονταν πέρα από εκεί που έφθανε το μάτι. Το συνηθισμένο στους πλατείς ορίζοντες βλέμμα του Μιν είχε ενοχληθεί τη μέρα της άφιξης του στο νησί από τα παραγμένα περιγράμματα της φύσης, από τις σειρές βουνών και λόφων που έφραζαν βίαια το οπτικό του πεδίο. Τώρα όμως, εξοικειωμένος με το πρόσωπο της ξένης χώρας, περπατούσε με ευχαρίστηση στο κέντρο ενός μικρού, πιο ανθρώπινου από το αιγυπτιακό, τοπίου, που μπορούσε να το αγχαλιάσει με μια κίνηση του βλέμματος. Στα ριζά του *Ιερού Βουνού*, στις παράγκες των κεραμέων, σταμάτησαν παρακολουθώντας τη σκληρή δουλειά τους. Πατούσαν τον πηλό με γυμνά πόδια, τα πρόσωπά τους ήταν αναφοκοκκινισμένα από τον καυτό αέρα του καμινιού, τα ρούχα τους βάραιναν σαν πηλيني θώρακες από την ξεραμένη λάσπη. Ο Μιν σκέφτηκε και πάλι τη σοφή συμβουλή του πατέρα του να γίνει γραφέας για να αποφύγει τη βασανισμένη ζωή ενός τεχνίτη, όταν μέσα σε λίγες στιγμές ο ουρανός σκοτεινίασε φέρνοντας μια καταιγίδα. Καθώς ο Ικάσα αναζητούσε καταφύγιο σε ένα βαθύ άνοιγμα του βράχου, ο Μιν άφησε τις πρώτες ζεστές σταγόνες να του μουςκέφουν το πρόσωπο. Αργότερα, σκυμμένος δίπλα στον Ικάσα είδε να χύνονται οι ποταμοί του ουρανού ανοίγοντας αυλάκια και ποτίζοντας τα διψασμένα χώματα, και θαύμασε τη σοφία του Άμμωνα, που είχε πλάσει για τις ξένες χώρες ένα *Νείλο στο στερέωμα*. Γρήγορα κόπασε η βροχή, διαλύθηκαν τα σύννεφα και ο ήλιος φώτισε τις βρεγμένες πλαγιές, τεντώνοντας ανάμεσα σε δυο κορφές ένα φωτεινό ουράνιο τόξο. Όταν ο Ικάσα έδειξε το ουράνιο σημάδι, ο Μιν έμεινε άφωνος θαυμάζοντας τη θείκη επιφάνεια. Οι θεοί αυτής της χώρας, σκέφτηκε, μιλούσαν στους θνητούς όχι με σχήματα αλλά με χρώματα.

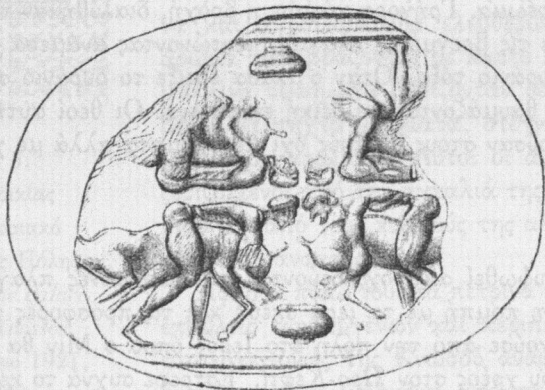

Ο ήλιος είχε υφωθεί ακτινοχαϊδεύοντας τις δασωμένες πλαγιές του *Ιερού Βουνού*, όταν η πομπή με τα ιερά σκεύη και τις προσφορές πήρε τον ανήφορο που οδηγούσε από την πόλη στο *Ιερό*, όπου ο Μιν θα επιτελούσε το θρησκευτικό του χρέος στον *Ωρο-Κεφτί*. Έστρεφε συχνά το κεφάλι του προς τα πίσω για να δει πώς θάμπωναν και μίχραιναν τα περιγράμματα της Κνωσού, πώς πλάταινε ο ορίζοντας, φανερώνοντάς του βουνοσειρές, πεδιάδες και το βορεινό πέλαγος. Κάθε βήμα του τον ανέβαζε ψηλότερα, μικραίνοντας την απόσταση από τα σύννεφα. Πρώτη φορά βρισκόταν τόσο μακριά

μα και τόσο κοντά στους αγαπημένους του θεούς. Στα μέσα της διαδρομής προς την κορυφή, περνώντας δίπλα από κάποια χορταριασμένα ερείπια, οι βαστάζοι χειρονομώντας ανήσυχα απέθεσαν το φορτίο τους και άρχισαν να φιθυρίζουν ξόρκια, χαϊδεύοντας τα φυλακτά τους. Από τον Ικάσα έμαθε πως το μέρος καλούνταν *Τόπος του Αίματος*, καθώς εκεί κατά την παράδοση περιπλανούνταν εκδικητικά τα πνεύματα άταφων νεκρών. Φθάνοντας στην κορυφή πέρασαν τον περίβολο του Βασιλικού Ιερού και ετοιμάστηκαν για τη *θυσία*. Ο Μιν έπλυνε τα χέρια και το πρόσωπό του και άρχισε να φάλλει στο θεό. Εξάγνισε τον πέτρινο βωμό με νερό και λιβάνι και στράφηκε προς το νότο σημαδεύοντας με τις φυτικές προσφορές προς το μέρος της αγαπημένης πατρίδας. Έχυσε νερό από τρεις μεταλλικές κανάτες, πρόσφερε φωμιά, έχυσε και πάλι νερό και κρασί. Ύψωσε το τελετουργικό μαχαίρι στον ουρανό και απέθεσε στο βωμό ένα βοδινό μηρό, ένα σηκώτι, δύο ωμά και ένα ψημένο κομμάτι κρέας, έπειτα γάλα και κρασί. Πρόφερε τον εξαγνιστικό λόγο, έχυσε και πάλι νερό και έκλεισε την τελετή προσφέροντας μέλι στη θεότητα. Έφαγαν δίπλα στο χορτασμένο βωμό και πήραν το δρόμο της επιστροφής.

Η μνήμη του Μιν γυρνά πρόθυμα στα απογεύματα που περνούσε στο σπίτι του Ικάσα μασώντας ηδονικά φύλλα δίκταμνου και ακούγοντας το φίλο του να μιλά πικραμένα για το ένδοξο παρελθόν και τις δοκιμασίες του τόπου του. Τις χρυσές μέρες της Κνωσού δεν τις είχε δει με τα μάτια του, αλλά τις

ΕΙΚΟΝΑ 6.

Σφράγισμα από τα Χανιά με παράσταση αρμέγματος προβάτων
(*Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel*, V Suppl. 1A αρ. 137).

έζησε σαν μικρό παιδί μέσα από τις διηγήσεις των γεροντότερων, όταν αυτοί μαζεύονταν γύρω από τις κανάτες με το γλυκό κρασί που έλυνε τις γλώσσες. Ήταν η εποχή που ο βασιλικός στόλος όριζε το πέλαγος, όταν οι βορεινές πύλες του ανακτόρου, που ανοίγονταν προς το λιμάνι, δέχονταν αδιάκοπα τα δώρα και τις εισφορές των νησιών, όταν η αγορά τους ήταν γεμάτη από τα κάθε είδους προϊόντα της μακρινής Ανατολής, όταν η γη πρόσφερε με λίγο ανθρώπινο μόχθο απλόχερα τα αγαθά της. Στα σπίτια της αφθονίας¹⁸ η σπορά και η σοδειά ήταν ευλογημένες, τα λιοτρίβια δεν έπαυαν να βγάζουν λάδι, απ' τα βαρέλια έρρεε κρασί, από τα βοσκήματα παχύ γάλα και από τις κηρήθρες το γλυκό χρυσάφι. Τη νύχτα της Μεγάλης Καλοκαιρινής Γιορτής οι πορείες των πιστών με αναμμένες δάδες έπαιρναν τον ανηφορικό δρόμο για το Ιερό ενώνοντας με κινούμενες φωτεινές αλυσίδες ανάκτορο και κορυφή, ενώ στο βάθος του βορεινού πελάγους τρεμόπαιζαν σαν μακρινά αστέρια οι πυρές των νησιωτικών βουνίσιων ιερών, καταπίνοντας μέχρι το ξημέρωμα τις προσφορές για τη θεότητα.

Όλες οι συμφορές ήρθαν από το Βορρά. Ο Θεός της θάλασσας χτύπησε δύο φορές τον Καταραμένο Τόπο καταπίνοντας στα πύρινα σπλάχνα του την πόλη της απληστίας, πληγώνοντας όμως και τη χώρα των Κεφτιού. Οι χειμώνες που ακολούθησαν έγιναν βαρείς, η σοδειά φτωχή και δύσκολη, οι γυναίκες στείρες, η πείνα έφερε διχόνοια, η πίστη στο θεό κλονίστηκε. Το ανάκτορο ερήμωσε, οι ευγενείς πήραν το νόμο στα χέρια τους και εκμεταλλεύτηκαν τους αδύνατους γεμίζοντας τις αποθήκες τους με αγαθά. Ήταν μια εποχή που ο άνθρωπος έβλεπε το γιο του σαν εχθρό, και ο αδερφός έστρεφε τα όπλα κατά του αδερφού του. Ο κόσμος γύρισε σαν τον τροχό του κεραμέα, οι κλέφτες θησαύρισαν από το πλιάτσικο και οι ευγενείς έγιναν κλέφτες για να θρέψουν τα παιδιά τους. Οι βασιλικές αποθήκες άδειασαν και τα ιερά σκεπάστηκαν με αγριόχορτα. Κανένα αξίωμα δεν ήταν σεβαστό, ο λαός θύμιζε μιαν αγέλη ζώων που είχε χάσει το βοσκό της. Σε αυτές τις μέρες γεννήθηκε και ο Ικάσα, που μεγάλωσε παίζοντας σε ερείπια χτυπημένα από το χέρι του θεού ή των ανθρώπων. Η δεύτερη συμφορά από το Βορρά χτύπησε το νησί όχι τόσο απότομα, όμως πιο ύπουλα. Οι Δαναοί έμποροι που εγκαταστάθηκαν στα περίχωρα του λιμανιού ήταν μόνο η αρχή του κακού. Ακολούθησαν οι στρατιώτες για να προστατεύσουν τα συμφέροντα των πατριωτών τους με το νόμο των όπλων και έπειτα οι αριστοκράτες και τυχοδιώκτες διψώντας για γη και περιουσία. Ο Ικάσα μίλησε περιφρονητικά για τις οικογένειες των ντόπιων ευγενών που, προδίδοντας την καταγωγή τους, πάντρεψαν τις κόρες τους με τους επήλυδες αναζητώντας ασφάλεια,

¹⁸ Εννοούνται οι μινωικές αγρεπαύλεις.

παραδίδοντας όμως έτσι το νησί στο έλεος των απολίτιστων. Οι Δαναοί άρχισαν να επισκευάζουν το ανάκτορο, έδωσαν και πάλι δουλειά στα βασιλικά εργαστήρια, καθάρισαν τα ιερά, οργάνωσαν και πάλι τις ετήσιες γιορτές και γέμισαν τους βωμούς με προσφορές. Ο Ικάσα γνώριζε πως όλα αυτά ήταν μέρος του ύπουλου σχεδίου τους να εξουσιάσουν το νησί. Ο λαός όμως, που τώρα μπορούσε και πάλι να χορταίνει το στομάχι του, δεν ενδιαφερόταν να κοιτάξει πίσω από την επιφάνεια των πραγμάτων και αποδεχόταν τους επήλυδες. Ο Ικάσα δεν άντεχε στο θέαμα του αδύναμου γέροντα που είχε αναγκαστεί να προσφέρει την κόρη του σαν δώρο και καθόταν στο θρόνο ανίκανος να πάρει μόνος αποφάσεις. Το επόμενο καλοκαίρι συμπληρώνονταν τα εννιάχρονα, ο άρχοντας θα έπρεπε να ανέβει στο βουνό για να αντλήσει δύναμη από το Θεό. Ο Ικάσα φοβόταν όμως πως δεν θα προλάβαινε.

Ένα βράδυ δρασκελίσαν μαζί το πέτρινο κατώφλι του μικρού ιερού της έπαυλης, κλείνοντας πίσω τους τα θυρόφυλλα και δένοντας με ένα λουρί το σύρτη. Ο Ικάσα έχυσε σε μια γαβάθα λίγο γάλα για το σπιτόφιδο και προχώρησε σε μια σκοτεινή γωνιά του χώρου, όπου κινώντας τους αρμούς μιας πλάκας αποκάλυψε μια κρύπτη γεμάτη χάλκινα εργαλεία και όπλα. Σε ώρα ανάγκης, θα τα αντάλλαζε για να θρέψει την οικογένειά του, καθώς ήξερε πως κάποια μέρα η φρουρά των Δαναών θα έμπαινε στο σπίτι απαιτώντας την κόρη ή την περιουσία του.

Τη μέρα που το ανάκτορο τον ενημέρωσε πως τα αγαθά είχαν συγκεντρωθεί και μπορούσε να αναχωρήσει για την πατρίδα του, ο Μιν πέρασε για τελευταία φορά το κατώφλι του σπιτιού του Ικάσα γεμάτος συγκίνηση. Εκείνο το βράδυ παραβιάζοντας συνειδητά τον αιγυπτιακό κανόνα κάθισε στο πλάι του φίλου του και συνέφαγαν σαν αδέρφια. Χαιρετήθηκαν με ευχές και ο Μιν βγάζοντας το φυλακτό του το πέρασε στο λαιμό του Κεφτί σκεπτόμενος πως η ανοιχτή θάλασσα ήταν λιγότερο επικίνδυνη από την απληστία των ανθρώπων.

Αναχώρησε την επόμενη μέρα για το λιμάνι της Φαιστού, όπου επιβίβαστηκε σε ένα πλοίο με ντόπιο καπετάνιο και ανοίχτηκε στο πέλαγος. Ακουμπισμένος στα άρμενα της πρύμνης παρατήρησε για τελευταία φορά τη χώρα, όπου τις προηγούμενες μέρες έθρεψε τις αισθήσεις του, ζύνοντας το σκληρό αιγυπτιακό του περίβλημα. Μετά από πέντε μέρες ήσυχου ταξιδιού, άγγιξαν το ρεύμα που τους έσπρωχνε στα νερά του Νείλου και όταν το οικείο τοπίο διαγράφηκε καθαρά στα μάτια του, ο Μιν είχε ήδη προσαρμοστεί και

πάλι στους οριζώντιους και κάθετους άξονες της αιγυπτιακής του ζωής. Ο νέος Φαραώ τον υποδέχτηκε με τιμές ήρωα και τον αποκατέστησε στο αξίωμα του τιμωρώντας τους συκοφάντες. Το ταξίδι στη χώρα των Κεφτιού γρήγορα σκιάστηκε από άλλα επίκαιρα γεγονότα που άναβαν ατέλειωτες συζητήσεις στην Αυλή ή πίσω από τις κλειστές πόρτες του χαρεμιού. Η σταδιοδρομία του υπήρξε από τότε λαμπρή, και οι δουλειές του κύλησαν ανεμπόδιστα όπως ο Νείλος. Τη μνήμη της περιπέτειας κρατούσε ζωντανή, μιλώντας με καλούς φίλους και δείχνοντας τις κιτριτισμένες από το χρόνο εικόνες, σχεδιασμένες από τον γραφέα που τον είχε συνοδεύσει στη χώρα που έπλεε στο κέντρο της Μεγάλης Πράσινης. Στην πρωτεύουσα δεν έφθασαν ποτέ πια πρεσβείες από το νησί, παρά μόνο απεσταλμένοι από τη χώρα των Δαναών. Το φίλο του δεν τον ξανάδε από τότε, ούτε έμαθε ποτέ τίποτα για την τύχη του.

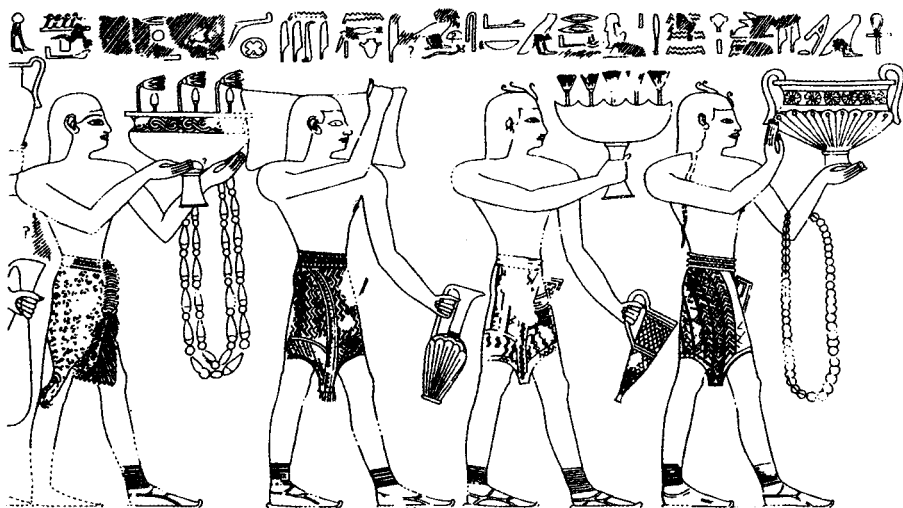
Δεν ήξερε πόση ώρα καθόταν ακίνητος με το βλέμμα καρφωμένο στο ανοιχτό παράθυρο, τραβώντας θολές εικόνες από το βάθος του χρόνου. Οι ξυπνημένες αναμνήσεις διαλύθηκαν ξαφνικά από τη συναίσθηση του χρέους του απέναντι στην αιωνιότητα, που βάραινε σαν αμείλικτος κριτής πάνω από τα επίγεια έργα του. Τέντωσε νευρικά το σώμα για να ελευθερώσει τη σκέψη του από το παρελθόν και πήρε στα χέρια του τα σκίτσα των τοιχογραφιών του τάφου του, αναζητώντας την εικόνα των Κεφτιού. Η σκηνή που είχε επιλεγεί για να αποθανάτισει το ταξίδι του ικανοποιούσε παρά το ασυνήθιστο θέμα της τον πατροπαράδοτο κανόνα, καταγράφοντας το αποτέλεσμα της αποστολής και δοξάζοντας ταυτόχρονα την παντοδυναμία του Φαραώ: Μπροστά από τα σπίτια μιας πόλης στη μέση του δάσους ο Μιν υποδεχόταν ως αντιπρόσωπος του βασιλιά του την πομπή των Κεφτιού που πρόσφεραν τα αγαθά της γης τους: θεραπευτικά βότανα και κορμούς ιτιάς.

Κρατώντας τα συναισθήματα για τον εαυτό του, άρχισε να γράφει στο λευκό φύλλο παπύρου τα λόγια που θα έδιναν φωνή στις βουβές εικόνες:

«Έτσι ήρθε ο ευγενής, Μέγας Θησαυροφύλακας Μιν, ο θαρραλέος, εν ειρήνη, αφού διέσχισε τη Μεγάλη Πράσινη φθάνοντας στη χώρα των Κεφτιού, όπου τα βουνά υψώνονται πάνω από τα σύννεφα. Αυτό συνέβη στον τόπο που βρισκόμουν. Οργάνωσα μια μεγάλη θυσία από εκατομμύρια προσφορών για τη ζωή, υγεία και ευδοκίμηση της Μεγαλειότητάς Σου. Οι Κεφτιού τα δώρισαν στον αγαπημένο τους Ώρο. Έφερα όλα τα καλά αυτής της χώρας, θαυματουργά βότανα και τα πιο εκλεκτά ξύλα με σκληρές επιφάνειες για τα βασιλικά εργαστήρια.

Τα έφερα από τα βουνά αυτής της χώρας φορτώνοντάς τα στα πλοία.
Ανοιχτηκα στη θάλασσα με ευνοϊκό άνεμο και έφθασα στην πατρίδα.»

Καθάρισε τα δάχτυλά του από το μελάνι και βγήκε στον κήπο για να θαυμάσει την ουράνια πορεία της θεάς που είχε φανερωθεί και έλαμπε σαν μικρή σελήνη στο λυκόφως. Από τις άκρες της πόλης άκουσε να τρίζουν οι μεταλλικοί αρμοί των πυλών του Ιερού, που άνοιγαν για να δεχθούν τις προσφορές για τη μεγάλη γιορτή. Στο πρώτο φως του ήλιου γύρισε στο δωμάτιο, έσβησε τα λυχνάρια και έγειρε στο κρεβάτι παραδίδοντας τα κουρασμένα μέλη του σε βαθύ ύπνο.

ΕΙΚΟΝΑ 7.

Αιγαιακή πομπή με δώρα για τον Τούθμωσι Γ΄.
Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από τον τάφο του Ρεχμιρέ
(Θήβες, 18η Δυναστεία) (Wachsmann 1987, πίν. XLIII A).

Τ Ε Κ Μ Η Ρ Ι Ω Σ Η

1. Εισαγωγικά σχόλια

Η ιστορία μας, περιγράφοντας το φανταστικό ταξίδι ενός υπαρκτού προσώπου, επιχειρεί μια ελεύθερη ανασύνθεση της Κρήτης, στην εποχή μιας κρίσιμης ιστορικής καμπής του μινωικού πολιτισμού (Υστερομινωική ΙΙ περίοδος). Το κύριο βάρος του ενδιαφέροντος εντοπίζεται σε δύο θεματικούς κύκλους: α) στις πολιτικές εξελίξεις αλλά και την καθημερινή ζωή μέσα και γύρω από την Κνωσό την εποχή της μυκηναϊκής διείσδυσης στο νησί και β) στους πολιτικούς και οικονομικούς μηχανισμούς που καθόριζαν τη διακίνηση αγαθών στην Ανατολική Μεσόγειο στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Ενώ για το πρώτο θέμα είμαστε υποχρεωμένοι λόγω της βουβής γλώσσας των αρχαιολογικών μνημείων να διατυπώσουμε μόνο υποθέσεις, στο δεύτερο πατάμε με τη βοήθεια των αιγυπτιακών γραπτών πηγών σε στέρεο έδαφος. Ο βασιικός άξονας της παρούσας αφήγησης είναι η συνάντηση δύο ξένων πολιτισμών, οι οποίοι, όπως διαπιστώνεται από τη σύγκριση των έργων τέχνης τους, ήταν δραματικά αντίθετοι μεταξύ τους (Groenewegen-Frankfort 1951). Ο Μιν ταξιδεύει στη μινωική Κρήτη και περιγράφει ως αιγύπτιος Ηρόδοτος μια χώρα ριζικά διαφορετική από τη δική του. Στην προσπάθεια να μεταδοθούν στοιχεία της κοσμοαντίληψης της Ύστερης Εποχής του Χαλκού με αμεσότερο τρόπο, γίνεται σποραδικά χρήση αιγυπτιακών (Grapow 1924) και ομηρικών εκφραστικών μέσων.

2. Χρονολογία

Από αιγυπτιακής πλευράς η ιστορία μας ορίζεται από ένα ξεκάθαρο *terminus ad quem*. Πρόκειται για το 54ο και τελευταίο έτος της βασιλείας του Τούθμωσι Γ', που στο πλαίσιο της απόλυτης χρονολόγησης τοποθετείται πιθανότατα στο 1425 π.Χ. (von Beckerath 1997, 109 και 126). Από μινωικής πλευράς το συγκεκριμένο χρονικό σημείο αντιστοιχεί στην περίοδο κατά την οποία ήταν σε χρήση η Υστερομινωική ΙΙ κεραμική (Manning 1995, 222 κ.ε.). Με βάση τα υπάρχοντα αρχαιολογικά δεδομένα η μετάβαση από την Υστερομινωική Ι Β/Υστεροελλαδική ΙΙ Α στην Υστερομινωική ΙΙ/Υστεροελλαδική ΙΙ Β έλαβε χώρα στα μέσα της βασιλείας του Τούθμωσι Γ' (ό.π. 223).

3. Ιστορικό πλαίσιο

3.1. Κρήτη

Η Υστερομινωική ΙΙ περίοδος θεωρείται τομή στην ιστορία του μινωικού πολιτισμού, καθώς σε αυτήν τη φάση τοποθετείται η μυκηναϊκή διείσδυση στο νησί (Rehak-Younger 1998, 139 κ.ε.). Οι ιστορικές προϋποθέσεις και η μορφή αυτής της διείσδυσης παραμένουν άγνωστα. Οι Driessen και MacDonald (1997, κυρίως 6, 62 κ.ε., 82-83, 89 κ.ε., 112-113) πρότειναν πρόσφατα μια πειστική ανασύνθεση των ιστορικών εξελίξεων μέχρι και την αρχή της Υστερομινωικής ΙΙ περιόδου, αναθεωρώντας ριζικά την παραδοσιακή άποψη ότι στην Υστερομινωική Ι Β εποχή ο μινωικός πολιτισμός γνώρισε τη μεγαλύτερη ακμή του. Σύμφωνα με την ερμηνεία τους, οι φυσικές και ψυχολογικές συνέπειες της σεισμικής και ηφαιστειακής καταστροφής της Θήρας στην ύστερη Υστερομινωική Ι Α περίοδο υπήρξαν επιζήμιες και για το νησί της Κρήτης, κινητοποιώντας μια διαδικασία πολιτικής και κοινωνικής αποσύνθεσης. Η ακόλουθη Υστερομινωική Ι Β περίοδος χαρακτηρίζεται από τη σταδιακή μείωση του πληθυσμού, την ύφεση της καλλιτεχνικής και οικοδομικής δραστηριότητας, το αίσθημα ανασφάλειας (που υποδηλώνεται από τη συγκέντρωση της τροφοπαραγωγής και των βιοτεχνικών δραστηριοτήτων στο εσωτερικό οικισμών ή σπιτιών και το συχνό σε αυτόν το χρονολογικό ορίζοντα φαινόμενο «συλλογών» χάλκινων αντικειμένων) και τέλος την εξασθένηση της μινωικής επιρροής στα νησιά των Κυκλάδων, που συμβαδίζει με μια σταδιακή αύξηση των μυκηναϊκών εισηγμένων αντικειμένων σε αυτά (ό.π. 82-83). Στην ίδια περίοδο λαμβάνει χώρα στο νησί μια διαδικασία αποκέντρωσης. Όπως προκύπτει κυρίως από αρχιτεκτονικά στοιχεία, οι τοπάρχες (που έδρευαν σε μικρότερα «ανακτορικά» κέντρα ή σε επαύλεις), συγκεντρώνοντας ολοένα και μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής, ανεξαρτητοποιούνται από την πολιτική εξουσία του ανακτόρου της Κνωσού, η οποία χάνει το προνόμιο της κεντρικής αρχής. Ο τεμαχισμός της πολιτικής εξουσίας και ο ανταγωνισμός για τα παραγωγικά μέσα οδήγησε πιθανότατα σε συγκρούσεις μεταξύ των τοπικών κέντρων. Οι εμφύλιες αυτές διαμάχες στο τέλος της Υστερομινωικής Ι Β περιόδου προετοίμασαν το έδαφος για την έλευση των Μυκηναίων, οι οποίοι αποβιβάστηκαν στο νησί ως ειρηνοποιοί (ό.π. 109).

Για τις εξελίξεις κατά τη διάρκεια της ακόλουθης Υστερομινωικής ΙΙ περιόδου ακολουθείται εδώ το εξής υποθετικό σενάριο: Στο εξασθενημένο και άναρχο νησί εγκαθίσταται ένα μυκηναϊκό στρατιωτικό σώμα με πρόσχημα την προστασία των συμφερόντων των μυκηναίων εμπόρων. Το πρώτο αυτό κύμα ακολουθούν άλλοι στρατιώτες και ευγενείς, οι οποίοι μέσω επιγαμιών με τις κόρες των ντόπιων αριστοκρατικών οικογενειών αποκτούν ιδιοκτησίες και πολιτικά δικαιώματα, ριζώνοντας έτσι στο νησί. Οι επήλυδες έχουν σαν πρώτο στόχο να αποκαταστήσουν την παλαιά δύναμη της Κνωσού, η οποία πρόσφερε με τις υπάρχουσες δομές και εγκαταστάσεις το ιδανικότερο κέντρο ελέγχου του νησιού. Η δυναστική νομιμοποίηση των

Μυκηναίων ως διάδοχης πολιτικής δύναμης επισφραγίζεται με το γάμο της κόρης του τελευταίου μινωική βασιλιά με το γιο του βασιλιά των Μυκηνών. Ο τελευταίος πυρήνας αντίστασης προέρχεται από μια προσηλωμένη στην παράδοση μερίδα της ντόπιας αριστοκρατίας της Κνωσού, στην οποία ανήκει και η οικογένεια του Ικάσα, που αρνείται να συνεργαστεί με τη νέα πολιτική δύναμη μέχρι τη βαθμιαία αποδυνάμωση ή εξόντωσή της.

Στο πλαίσιο της αφήγησής μας η Υστερομινωική ΙΙ περίοδος αποδίδεται ως μια πολιτικά και πολιτιστικά μεταβατική χρονική φάση. Θεωρείται ως δεδομένο ότι πολιτιστικά στοιχεία που συμβατικά χρονολογούνται στην Υστερομινωική Ι Β περίοδο δεν εξαφανίζονται με το τέλος του Υστερομινωικού Ι Β κεραμικού ρυθμού, αλλά επιβιώνουν στην ακόλουθη Υστερομινωική ΙΙ εποχή, όπου βαθμιαία αντικαθίστανται ή εξελίσσονται.

3.2. Ανατολική Μεσόγειος

Μετά την τραυματική εμπειρία της κυριαρχίας των Υκσώς,¹⁹ οι Φαραώ της 18ης Δυναστείας εφαρμόζουν επεκτατική πολιτική προσπαθώντας να διευρύνουν τα σύνορα του αιγυπτιακού κράτους προς Βορρά (Παλαιστίνη, Συρία) και Νότο (Νουβία). Η «ιμπεριαλιστική» αυτή επέκταση της Αιγύπτου κορυφώνεται στα χρόνια του Τούθμωσι Γ', ο οποίος οργάνωσε 17 νικηφόρες εκστρατείες στη Συροπαλαιστίνη και σε μία από αυτές μάλιστα διάβηκε τον Ευφράτη (Redford 1992, 156 κ.ε.). Το αποτέλεσμα των στρατιωτικών αυτών επιτυχιών ήταν η προσάρτηση των λιμανιών της συροπαλαιστινιακής ακτής (από την Ασκαλώνα στο νότο, μέχρι τη Σιμόρα στο Βορρά) αλλά και μεγάλου τμήματος της ενδοχώρας (Alt 1959, 125 κ.ε.· Redford 1992, 192 κ.ε.· Panagiotopoulos, υπό έκδοση). Η ακόμα βορειότερα κείμενη Ουγκαρίτ, το μεγαλύτερο διεθνές εμπορικό κέντρο της εποχής της, αν και βρισκόταν κατά πάσα πιθανότητα έξω από τα όρια του αιγυπτιακού ελέγχου, αναγνώριζε τη φαραωνική κυριαρχία.

4. Οι πηγές

4.1. Αιγυπτιακές πηγές

Στις αιγυπτιακές πηγές του Μέσου και Νέου Βασιλείου το εθνικό Κεφτί (πληθ. Κεφτιού) εμφανίζεται συχνά, δηλώνοντας τους κατοίκους αλλά και τα προϊόντα του νησιού της Κρήτης (Vercouter 1956, 33 κ.ε.· Sakellarakis-Sakellarakis 1984,

¹⁹ Δυτικοσημιτικά φύλα από τη Συροπαλαιστίνη, που στο τέλος της Μέσης Εποχής του Χαλκού κατέκτησαν την Αίγυπτο, μένοντας στην εξουσία για έναν περίπου αιώνα (Redford 1992, 98 κ.ε.).

197 χ.ε.· Waschsmann 1987, 93 χ.ε.). Προσπάθειες εντοπισμού της χώρας των Κεφτιού εκτός Κρήτης παραμένουν μη πειστικές, καθώς η ταύτιση αυτή βεβαιώνεται και από άλλες πηγές της Εγγύς Ανατολής (Osing 1992, 274 σημ. 2-4, 275-280). Η ακριβής σχέση μεταξύ των όρων «Κεφτιού» και των «Νησιών στη Μέση της Μεγάλης Πράσινης» δεν είναι γνωστή. Το δεύτερο όνομα αναφέρεται πιθανότατα στα νησιά του Αιγαίου εκτός Κρήτης (Vercoutter 1956, 154-157· Osing 1992, 275). Οι Σακελλαράκης και Σακελλαράκη (1984, 201-202) υποθέτουν ωστόσο ότι ο γεωγραφικός αυτός όρος συμπεριελάμβανε και την Κρήτη/Κεφτιού ως το σημαντικότερο κέντρο του, και αναγνωρίζουν έτσι στην παράλληλη αναφορά των δύο ονομάτων στις αιγυπτιακές πηγές μια έμμεση μαρτυρία για τη μινωική θαλασσοκρατία. Η άποψη τέλος του Wachsmann (1987, 98 χ.ε.), ότι πρόκειται για δύο ονομασίες (μία αιγαιακή και μία αιγυπτιακή) της ίδιας γεωγραφικής ενότητας, δεν είναι πειστική.

Τη σημαντικότερη αιγυπτιακή πηγή για το μινωικό πολιτισμό αποτελούν χωρίς αμφιβολία οι πομπές Αιγαιών απεσταλμένων στους ιδιωτικούς τάφους της 18ης Δυναστείας στα νεκροταφεία των Θηβών (Wachsmann 1987· Παναγιωτόπουλος, υπό έκδοση). Εδώ αποδίδονται πολλές φορές με πιστότητα μινωικά χαρακτηριστικά, ενδύματα ή και προϊόντα. Στις γραπτές πηγές σώζονται αναφορές ποικίλου χαρακτήρα στη μινωική Κρήτη. Οι πιο χαρακτηριστικές από αυτές αφορούν μινωικά ονόματα, τοπωνύμια, πλοία, ξόρκια, όσπρια, μία αιγιματική οργανική ουσία, μία ασπυμένα πρόχου και μία θεότητα (Vercoutter 1956, 38 χ.ε.· Sakellarakis-Sakellarakis 1984, 198 χ.ε.· Cline 1994, 108 χ.ε.).

Αφετηρία για το δεύτερο θεματικό κύκλο της αφήγησής μας αποτελούν τρεις κυρίως αιγυπτιακές πηγές:

α) Οι πομπές ξένων απεσταλμένων στους προαναφερθέντες ιδιωτικούς τάφους των Θηβών. Δίπλα στους Κεφτιού ή τους κατοίκους από τα «Νησιά στη Μέση της Μεγάλης Πράσινης», εμφανίζονται εδώ κυρίως Νούβιοι, Συροπαλαιστίνιοι ή Ασιάτες, κάτοικοι του Πουντ αλλά και σε μεμονωμένες περιπτώσεις αντιπρόσωποι των Λιβύων, Βαβυλωνίων, Μιτάνι και Χετταίων (Porter - Moss - Burney 1970, 464 αρ. 5: *Foreigners*).

β) Τα «Χρονικά» του Τούθμωσι Γ', τα οποία σώζουν όχι μόνο εκτενείς αναφορές στις εκστρατείες του Φαραώ στη Συροπαλαιστίνη αλλά και λεπτομερείς καταλόγους για τις ετήσιες προσφορές (δώρα ή φόρους υποτέλειας) κατακτημένων και ανεξάρτητων λαών στον αιγύπτιο βασιλιά (*Urk. IV*, 647-756).

γ) Το βαβυλωνιακό αρχείο της Αμάρνα, που αποτελείται από τη διπλωματική αλληλογραφία των Φαραώ Αμένοφι Γ' και Αμένοφι Δ' (Αχενατών) με τους ανεξάρτητους βασιλείς της Βαβυλωνίας, Ασσυρίας, Μιτάνι, Χετταίων, Αρτζάβα και Κύπρου, καθώς και με τους υποτελείς ηγεμόνες των συροπαλαιστινιακών πόλεων (Moran 1992· βλ. επίσης παρακάτω σελ. 39). Στις επιστολές από και προς τους

συροπαλαιστίνιους «δημάρχους» καταγράφεται η αποστολή δώρων και φόρων υποτέλειας στην αιγυπτιακή αυλή. Λόγω της φύσης του αρχείου, εμπορικές ανταλλαγές αναφέρονται μόνο περιστασιακά.

4.2. Αιγαιακές πηγές

Με τρεις διαφορετικούς τρόπους, που αντιστοιχούν ανάλογα σε τρεις διαφορετικούς χρονικούς ορίζοντες, παραδίδεται ο υστερομινωικός πολιτισμός στις αιγαιακές πηγές: α) ως αρχαιολογικό κατάλοιπο (υστερομινωική περίοδος), β) ως συνέχεια ή επιβίωση (μυκηναϊκή περίοδος) και γ) ως ιστορική μνήμη (ομηρική και κλασική εποχή).

α) Τα μνημεία της Υστερομινωικής I-II περιόδου επιτρέπουν μια αποσπασματική μόνο ανασύνθεση του μινωικού πολιτισμού, καθώς το πιο σημαντικό από αυτά, η γραμμική γραφή Α, δεν έχει ακόμα αποκρυπτογραφηθεί, και παραμένει ως ιστορική πηγή αναξιοποίητη. Αρχιτεκτονική, εικονογραφία και έργα τέχνης, χρηστικά αντικείμενα, ανθρωπολογικό και ζωολογικό υλικό ρίχνουν μεν φως σε ορισμένες πτυχές της καθημερινής ζωής αλλά και της λατρευτικής/τελετουργικής δραστηριότητας των Μινωιτών, όπως η κατοικία, ενδυμασία, διαίτα, τέχνη, χειροτεχνία και οικονομία· τα σημαντικότερα όμως στοιχεία ενός πολιτισμού, όπως —στο επίπεδο των δομών— το πολιτικό σύστημα, η διοίκηση, η θρησκεία, η παράδοση, η κοινωνική διάρθρωση, και —στο επίπεδο της εξέλιξης— τα ιστορικά γεγονότα, παραμένουν άγνωστα ή δυσερμήνευτα.

β) Οι πινακίδες της γραμμικής Β από το ανάκτορο της Κνωσού προσφέρουν μια πολύτιμη συλλογή κρητικών τοπωνυμίων, προελληνικών ονομάτων, προϊόντων της αγροτοκτηνοτροφικής και βιοτεχνικής παραγωγής και στοιχείων της οικονομικής και διοικητικής οργάνωσης του νησιού σε μια περίοδο που διαδέχτηκε την Υστερομινωική I-II φάση και διατήρησε χωρίς αμφιβολία πολλά από τα χαρακτηριστικά της.

γ) Στα ομηρικά έπη δεν σώζονται αξιόλογες πληροφορίες για τη μινωική Κρήτη. Στην Ιλιάδα η σημαντική θέση που κατέχουν οι κρητικοί ήρωες Ιδομενέας και Μηριόνης μεταξύ των Αχαιών θα μπορούσε να θεωρηθεί καρπός μιας μινωικής ηρωικής παράδοσης που υιοθετήθηκε από τους Μυκηναίους στην πρώιμη εποχή του Χαλκού (Sherratt 1996, 88 κ.ε. και 93). Η εξέχουσα θέση ωστόσο που αποδίδεται από το έπος στην Κνωσό και την περιοχή της, ταιριάζει περισσότερο σε ένα μεταγενέστερο, μυκηναϊκό χρονικό ορίζοντα, όταν η πόλη αποτελούσε το αδιαφιλονίκητο —και ίσως μοναδικό— κέντρο εξουσίας του νησιού (ό.π.). Στην Οδύσσεια γίνονται συχνές αναφορές στην Κρήτη, είναι όμως προφανές ότι πηγάζουν από μια «μετανακτορική επική παράδοση» (μετά το 1200 π.Χ.), αντανακλώντας έτσι το ιστορικό κλίμα των σκοτεινών χρόνων (ό.π. 88-91, 93-94).

Στην ελληνική μυθολογία δεν διατηρείται σχεδόν καμιά γνήσια μινωική παράδοση, παρά μόνο ονόματα (Μίνως, Ραδάμανθς, Τάλως, Πασιπάη, Μινώταυρος,

Αριάδνη, Λαβύρινθος) και ορισμένες με αυτά συνδεδεμένες αντιλήψεις (Schachermeyr 1983, 281 κ.ε.). Η εικόνα του Μίνωα είναι εδώ, όπως είχαν ήδη παρατηρήσει οι αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς, αντιφατική, καθώς περιγράφεται πότε ως τύραννος και πότε ως θαλασσοκράτορας ή θείκός νομοθέτης (Morris 1992, 252 κ.ε.· Sherrat 1996, 87).

4.3. Τα ναυάγια

Εξαιρετικής ιστορικής σημασίας για τη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού είναι τα δύο ναυάγια που εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν στις ακτές της Λυκίας, και πιο συγκεκριμένα στο Ουλουμπουρούν και τη Χελιδονία Άκρα (Bass 1997, 153, 158 κ.ε.· Bass 1998, 188-189· Cline 1994, 100-101). Το πλοίο του Ουλουμπουρούν ναυάγησε γύρω στο 1300 π.Χ. με πλούσιο φορτίο που περιελάμβανε 354 τάλαντα και 130 περίπου δίσκους από χαλκό και κασίτερο, δίσκους κωνής υαλόμαζας, χαναναίτικους αμφορείς που περιείχαν ρετσίνα φυσικόδεντρου (βλ. παρακάτω), ελεφαντόδοντο, έβενο, χαναναίτικα κοσμήματα, μικροαντικείμενα και όπλα, ένα μεσοποταμιακό σφραγιδοκύλινδρο, έναν αιγυπτιακό σκαραβαίο και αιγυπτιακή κεραμική (Kilian 1993, 333 κ.ε.). Είχε ξεκινήσει πιθανότατα από κάποιο λιμάνι της Αιγύπτου ή της συροπαλαιστινιακής ακτής και κατευθυνόταν προς το Αιγαίο. Το πλοίο της Χελιδονίας Άκρας βυθίστηκε έναν αιώνα αργότερα (γύρω στο 1200 π.Χ.) έχοντας στο αμπάρι του επίσης χάλκινα τάλαντα και άλλα μέταλλα αντικείμενα συνολικού βάρους ενός τόνου (Bass 1967).

Ένα τρίτο ναυάγιο ανακαλύφθηκε στο Ακρωτήριο Ιρίων του Αργολικού κόλπου. Το πλοίο είχε βυθιστεί γύρω στο 1200 π.Χ. με φορτίο Ύστεροκυπριακής II Γ/III A, Ύστερομινωικής III B2 και Ύστεροελλαδικής III B2 κεραμικής (Vichos-Lolos 1998· Καραγεώργης κ.ά. 1998). Αφετηρία του ήταν η Κύπρος και τελικός του προορισμός πιθανότατα η Πελοπόννησος.

5. Οι σχέσεις Αιγύπτου και μινωικής Κρήτης στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού

5.1. Οι μηχανισμοί διακίνησης αγαθών: εμπόριο και «διπλωματία των δώρων»

Η διακίνηση αγαθών μεταξύ των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού επιτυγχανόταν μέσω της «διπλωματίας των δώρων» σε επίπεδο βασιλιάδων ή μέσω του εμπορίου. Οι ανταλλαγές δώρων μεταξύ ανεξάρτητων βασιλιάδων αποτελούσαν μια δραστηριότητα πολιτικού/διπλωματικού και όχι οικο-

νομικού χαρακτήρα (Zaccagnini 1973· Παναγιωτόπουλος, υπό έκδοση). Όπως προκύπτει από τις επιστολές του αρχείου της Αμάρνα, που χρονολογούνται στην εποχή των Αμένοφι Γ' και Αμένοφι Δ' (Αχενατών), δηλαδή δύο έως τρεις γενεές μετά την εποχή που διαδραματίζεται η ιστορία μας, τα δώρα είχαν κατεξοχήν συμβολική αξία, συνοδεύονταν από επιστολή του δωρίζοντα προς τον παραλήπτη και ανταλλάσσονταν σε τελετουργικό πλαίσιο (Moran 1992· Zaccagnini 1973, 202-203). Την ίδια δραστηριότητα μνημονεύουν και οι τοιχογραφίες ξένων απεσταλμένων με δώρα για τον Φαραώ στους ιδιωτικούς τάφους των Θηβών.

Η πλειοψηφία των διακινούμενων αγαθών στα λιμάνια της Ανατολικής Μεσογείου, ωστόσο, είναι σχεδόν βέβαιο ότι αποτελούνταν από εμπορικά προϊόντα. Οι εικονογραφικές και γραπτές μαρτυρίες γι' αυτήν τη δραστηριότητα είναι ελάχιστες, προφανώς λόγω του «κοσμικού», μη αντιπροσωπευτικού χαρακτήρα τους (Knapp 1991, 49 με ευρύτερη βιβλιογραφία). Η ανασύνθεση των πυκνών εμπορικών επαφών μεταξύ των κρατών της Ανατολικής Μεσογείου στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού βασίζεται έτσι αναγκαστικά στους καρπούς της αρχαιολογικής έρευνας, τους μακρείς δηλαδή καταλόγους εισηγμένων αντικειμένων από ξένες χώρες. Στο εξωτερικό εμπόριο το ανάκτορο έπαιζε κυρίαρχο ρόλο, ως η σημαντικότερη οικονομική επιχείρηση της χώρας (Κεραμόπουλλος 1930, 34 χ.ε.· Korckke 1990, 77 σημ. 413). Στην περίπτωση των κρατών της Εγγύς Ανατολής ωστόσο, το ανάκτορο δεν μονοπωλούσε το εξωτερικό εμπόριο, καθώς υπήρχαν και ανεξάρτητοι έμποροι που δρούσαν για δικό τους λογαριασμό (Klengel 1995, 39, 43-44). Η υπόθεση του Warren (1991) για την ύπαρξη μιας ημιανεξάρτητης τάξης εμπόρων στην υστερομινωική Κνωσό, οι οποίοι ενεργούσαν άλλοτε ως ανεξάρτητοι επιχειρηματίες και άλλοτε κάτω από την υπηρεσία του ανακτόρου κατά το πρότυπο των *tamkars* της Ουγκαρίτ, είναι ελκυστική, δεν μπορεί ωστόσο προς το παρόν να τεκμηριωθεί με βάση τα υπάρχοντα δεδομένα.

Η διαδεδομένη θεωρία ότι το διεθνές εμπόριο στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού πραγματοποιούνταν αποκλειστικά μέσω της βασιλικής «διπλωματίας των δώρων» (Αλεξίου 1953-54, 136 χ.ε.· Kilian 1993, 349) δεν ανταποκρίνεται στην ιστορική πραγματικότητα, καθώς συγγείει δύο ανεξάρτητα μεταξύ τους φαινόμενα, όπως γίνεται σαφές από τα παραπάνω. Οι καλές διπλωματικές σχέσεις που καλλιεργούνταν με την ανταλλαγή πολύτιμων δώρων ήταν φυσικά απαραίτητη προϋπόθεση για την οργάνωση εμπορικών επαφών (Knapp 1991, 49· Sherrat-Sherrat 1991, 365), δεν μπορούσε όμως σε καμιά περίπτωση να τις υποκαταστήσει, επειδή η «διπλωματία των δώρων» αφορούσε μόνο αντικείμενα προσωπικού χαρακτήρα με συμβολικό περιεχόμενο ή πολύτιμες πρώτες ύλες. Πέρα από αυτό, οι ποσότητες των προσφερόμενων αντικειμένων ήταν, με εξαίρεση τις περιπτώσεις δυναστικών γάμων, περιορισμένες. Οι Warren (1995, 13) και Cline (1994, 39 χ.ε.· 1995, 143-144, 146 και 149), που υποστηρίζουν τον εμπορικό/κερδοσκοπικό χαρακτήρα της ανταλλαγής διπλωματικών δώρων, βασίζουν την άποψή τους στους καταλόγους δώρων

που προσφέρονταν στους δυναστικούς γάμους, αγνοώντας τον ειδικό χαρακτήρα τους και το γεγονός ότι σε αυτές τις περιστάσεις η ποσότητα των δώρων ήταν με χονδρικούς υπολογισμούς 40 περίπου φορές μεγαλύτερη του συνηθισμένου (Παναγιωτόπουλος, υπό έκδοση).

Είναι πολύ πιθανό ότι στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού γινόταν αυστηρή διάκριση μεταξύ της τελετουργικής και «κοσμικής» σφαίρας διακίνησης αγαθών. Τα δώρα (κατά κύριο λόγο, όπως ήδη σημειώθηκε, αντικείμενα αξίας με συμβολικό χαρακτήρα) φυλάσσονταν ως κειμήλια²⁰ στα βασιλικά θησαυροφυλάκια ή διακινούνταν και πάλι σε τελετουργικό, μη «κοσμικό» (=εμπορικό) πλαίσιο ως δώρα σε τρίτους (ξένους βασιλείς ή αξιωματούχους), ή ως προσφορές στη θεότητα. Αυτό ωστόσο δεν πρέπει να εμπόδιζε τη μεταφορά διπλωματικών δώρων και εμπορικών προϊόντων στο ίδιο πλοίο, όπως προτείνεται και στην ιστορία μας.

Η διάκριση διπλωματικών δώρων μεταξύ των καρπών της αρχαιολογικής έρευνας δεν μπορεί παρά να είναι υποθετική. Ως βασιλικό δώρο ενός κασσίτη βασιλιά στα πλαίσια διπλωματικών σχέσεων μπορούν να θεωρηθούν ωστόσο με σχετική ασφάλεια οι σφραγιδοκύλινδροι κασσιτικού ρυθμού και οι ακατέργαστοι κύλινδροι λάπης λάζουλι που βρέθηκαν στο μυκηναϊκό ανάκτορο των Θηβών (Porada 1981/82, 68-70). Αυτό το είδος δώρων αναφέρεται συχνά στη βασιλική αλληλογραφία του αρχείου της Αμάρνα. Ενδιαφέρον είναι επίσης ότι έχουν συνολικό βάρος 496 γραμμ., αντιστοιχώντας έτσι στο βάρος της βαβυλωνιακής μνας (500 ± 40 γραμμ.).

5.2. Κρήτη και Αίγυπτος

Οι σχέσεις μεταξύ Κρήτης και Αιγύπτου στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού είχαν τη μορφή: α) εμπορικών ανταλλαγών, β) πολιτικών/διπλωματικών επαφών, που περιλάμβαναν την ανταλλαγή επίσημων δώρων συμβολικού χαρακτήρα, και γ) αμφίδρομων πολιτιστικών επιδράσεων (Warren 1995, 11 κ.ε.· Cline 1994, 31-42). Από την Αίγυπτο εισάγονταν κυρίως πολύτιμες πρώτες ύλες, όπως χρυσός, αλάβαστρο, αμέθυστος, ελεφαντόδοντο, έβενος, ορεία κρύσταλλος(ς), αυγά στρουθοκαμήλου, αλλά και τέχνηρα, όπως σκαραβαίοι και λίθινα αγγεία²¹ (Warren 1995, 5 κ.ε.· Phillips 1991). Οι μινωικές εξαγωγές προς την Αίγυπτο αποτελούνταν κατά κύριο λόγο από φθαρτά υλικά (βότανα, κρασί, αρωματικά λάδια, ξυλεία, όσπρια, υφαντά και ενδύματα), που είναι δύσκολο ή αδύνατο να ανιχνευτούν αρχαιολογικά (Warren 1995, 7 κ.ε.). Γι' αυτά σώζονται μόνο έμμεσες πληροφορίες στην αιγυ-

²⁰ Για την ομηρική έννοια του κειμηλίου βλ. Finley 1977, 61.

²¹ Πολλά, ωστόσο, από τα λίθινα αγγεία που είχαν αρχικά αναγνωρισθεί ως αιγυπτιακά, έχουν πιθανότατα συροπαλαιστινιακή ή ντόπια προέλευση (Lilyquist 1996, 146 κ.ε., 159-160, Lilyquist 1997).

πτική παράδοση και εικονογραφία. Μία αδιακρίβωτη οργανική ουσία και φασόλια από τη χώρα των Κεφτιού αναφέρονται για παράδειγμα σε μια επιγραφή και έναν πάπυρο αντίστοιχα της 18ης Δυναστείας (βλ. παρακάτω σελ. 51). Η εισαγωγή μινωικών υφαντών βεβαιώνεται έμμεσα από τη διακόσμηση της οροφής ορισμένων ιδιωτικών αιγυπτιακών τάφων της ίδιας Δυναστείας, που αντιγράφει θέματα μινωικών ενδυμάτων (Kantor 1947, 56 κ.ε.· Barber 1991, 338 κ.ε., κυρίως 340, έγχρωμοι πίν. 2-3). Η εισαγωγή ξυλείας από τη μινωική Κρήτη παραμένει υποθετική, καθώς λείπουν προς το παρόν τα απαιτούμενα στοιχεία. Η Αίγυπτος ήταν αναγκασμένη να εισάγει ξυλεία από τις γειτονικές της χώρες, καθώς η ντόπια πανίδα ήταν φτωχή σε δέντρα με ανθεκτικούς και κατάλληλους για επεξεργασία κορμούς. Ο κύριος τροφοδότης του φαραωνικού κράτους, όπως βεβαιώνεται από αρχαιολογικές και επιγραφικές μαρτυρίες, ήταν τα δάση κέδρων στο Λίβανο (Meiggs 1982, 49 κ.ε.). Στις πινακίδες γραμμικής Β από την Κνωσό αναφέρεται η χρήση ξύλου ιτιάς για την κατασκευή τροχών αρμάτων (Ventris-Chadwick 1973, 370-373). Το κυπαρίσσι αποτελούσε επίσης ένα πιθανό εξαγωγίμο προϊόν, καθώς ο κορμός του πρόσφερε ένα εξαιρετικό υλικό για την κατασκευή πλοίων (Γόντικα 1995, 165 σημ. 6). Στα αρχαία χρόνια, τμήματα του νησιού της Κρήτης πρέπει να καλύπτονταν από κυπαρίσσια, αν εμπιστευθεί κανείς τη μαρτυρία του Θεόφραστου (*Φυσική Ιστορία* 3, 2, 6· 4, 1, 3).

Την ύπαρξη διπλωματικών επαφών μεταξύ Αιγύπτου και Κρήτης επιβεβαιώνουν οι πομπές των Κεφτιού με βασιλικά δώρα για τον Φαραώ στους ιδιωτικούς τάφους της 18ης Δυναστείας (βλ. παραπάνω). Ωστόσο, από τα αιγυπτιακά αντικείμενα που βρέθηκαν στην Κρήτη, κανένα δεν μπορεί να αναγνωριστεί με σιγουριά ως βασιλικό δώρο, με μόνη πιθανή εξαίρεση το πώμα πυξίδας από αλάβαστρο που φέρει το όνομα του Υκώς Φαραώ Κυάν. Ακόμα και ο αλαβάστρινος αμφορέας από τον ΥΜ III Α τάφο του Κατσαμπά που φέρει τη δέλτο του Τούθμωσι Γ' διακρίνεται για την πρόχειρη κατασκευή του (Lilyquist 1995, 41 αρ. 95 εικ. 90-91· Lilyquist 1996, 148).

Οι πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των δύο περιοχών που καταγράφονται κυρίως μέσα από επιδράσεις στο χώρο της τέχνης, εικονογραφίας ή και θρησκείας είναι ποικίλες (Kantor 1947, 56 κ.ε.· Crowley 1989, 181 κ.ε.· Phillips 1991). Η Αίγυπτος, η υπερδύναμη της Ανατολικής Μεσογείου στο μεγαλύτερο χρονικό διάστημα της 18ης Δυναστείας, ήταν φυσικά στις περισσότερες περιπτώσεις πηγή και όχι αποδέκτης των πολιτιστικών αυτών επιρροών. Η πρόσφατη ωστόσο ανακάλυψη μινωικών τοιχογραφιών στην αιγυπτιακή Αύαρι, σε ένα στρώμα της πρώιμης 18ης Δυναστείας (Bietaκ 1996, 73 κ.ε.), και η υπόθεση ότι «πλανόδιοι» Αιγαίοι καλλιτέχνες εργάζονταν σε ξένες Αυλές της Ανατ. Μεσογείου (Niemeier-Niemeier 1998, 69 κ.ε.) ανοίγουν ένα νέο κεφάλαιο στο θέμα των πολιτιστικών επαφών, υποδηλώ-

νοντας ότι η ακτινοβολία της μινωικής και γενικότερα αιγαιακής τέχνης στο εξωτερικό ήταν μεγαλύτερη απ' όσο είχε αρχικά πιστευτεί.

6. Ο Μιν στην Αίγυπτο

6.1. Ο Μιν

Ο Μιν καταγόταν από το Φαγιούμ και υπηρέτησε ως Μέγας Θησαυροφύλακας στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Τούθμωσι Γ'. Ο γιος του Σομπεχχοτέπ κατείχε το ίδιο αξίωμα στα χρόνια του Τούθμωσι Δ'. Για την εξέλιξη της σταδιοδρομίας του Μιν στην αιγυπτιακή αυλή δεν σώζονται πληροφορίες, καθώς ο τάφος του, που σύμφωνα με αρχαιολογικές ενδείξεις τοποθετείται στις Δυτικές Θήβες, δεν διατηρήθηκε. Είναι ωστόσο γνωστό ότι η σύζυγός του Μέριτ υπήρξε παραμάννα της πριγκίπισσας Τίγια, μητέρας του Τούθμωσι Δ'. Είναι πολύ πιθανόν ότι μέσω αυτής της έμμεσης σχέσης του με τη βασιλική οικογένεια, αναρριχήθηκε ο Μιν στο ανώτατο αυτό πολιτικό αξίωμα (Helck 1958, 352).

Ο Μέγας Θησαυροφύλακας (ένας αξίωμα που υστερούσε μόνο απέναντι σε αυτό του Βεζίρη) ήταν διοικητής του βασιλικού θησαυροφυλακείου αλλά και του ανακτορικού συγκροτήματος γενικότερα. Κατά τη διάρκεια του Νέου Βασιλείου ήταν υπεύθυνος για την οργάνωση αποστολών στην έρημο ή και εκτός των αιγυπτιακών συνόρων με στόχο την προμήθεια πρώτων υλών, απαραίτητων για τη συντήρηση του ανακτορικού οργανισμού και τη λειτουργία των ανακτορικών εργαστηρίων. Κατά τη συνήθη πρακτική, ο Μέγας Θησαυροφύλαξ οργάνωνε αυτές τις αποστολές από το γραφείο του εκ του ασφαλούς. Μόνο κατ' εξαίρεση έθετε τον εαυτό του επικεφαλής, όπως έκανε ο προκάτοχος του Μιν σε αυτό το αξίωμα Σενενέφερ, ο οποίος ταξίδευσε στο Λίβανο για την προμήθεια ξυλείας (ό.π. 77 χ.ε.). Η προσωνομία «Θαρραλέος», που κάποιος από τους Μεγάλους Θησαυροφύλακες προσέθεταν στον τίτλο τους υποδηλώνει ίσως την προσωπική συμμετοχή τους σε μια από αυτές τις όχι ακίνδυνες αποστολές στο εξωτερικό (ό.π. 80).

Καθώς οι ανώτατοι αιγύπτιοι αξιωματούχοι —«καταδικασμένοι» κάτω από το βάρος του υψηλού τίτλου σε ακινησία— σπάνια εγκατέλειπαν το διοικητικό κέντρο, η προσωπική συμμετοχή σε μίαν αποστολή εκτός αιγυπτιακών συνόρων ήταν εξαιρετικά ασυνήθιστη και εξυπηρετούσε χωρίς αμφιβολία συγκεκριμένες σκοπιμότητες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του Αχνατών, ο οποίος τη χρονιά της θρησκευτικής επανάστασης και της εισαγωγής της νέας λατρείας του Θεού-Ήλιου Ατών, είχε στείλει τον ανώτατο ιερέα του Άμμωνος, Μάι, σε μίαν αποστολή στην Ανατολική Έρημο, υποχρεώνοντάς τον έτσι σε ένα είδος προσωρινής εξορίας (Schlögl 1993, 21). Μόνο κάτω από ανάλογες εξαιρετικές συνθήκες είναι δυνατόν να φανταστούμε ότι κάποιος ανώτατος αιγύπτιος αξιωματούχος θα επιχειρούσε ποτέ ένα ταξίδι στη μινωική Κρήτη. Η μεγάλη απόσταση και η επικίνδυνη θαλάσσια διαδρομή δεν συμβι-

βάζονταν με τον υψηλό τίτλο και λειτουργούσαν απαγορευτικά για ένα τέτοιο εγχείρημα. Το νησί επισκέπτονταν κατά πάσα πιθανότητα μόνο κατώτεροι αξιωματούχοι ή έμποροι.

6.2. Ο αιγυπτιακός ιδιωτικός τάφος της 18ης Δυναστείας

Η συντριπτική πλειοψηφία των τάφων των ανώτερων αιγύπτιων αξιωματούχων αυτής της περιόδου συγκεντρώνεται στη νεκρόπολη των Θηβών, στο μέρος δηλαδή όπου θάβονταν και οι Φαραώ της 18ης Δυναστείας (Wegner 1933· Kampp 1996). Τα βασικότερα αρχιτεκτονικά στοιχεία των μεγάλων αυτών λαξευτών κατασκευών αποτελούσαν το προαύλιο (με κόγχες ή ψευδόθυρες στο μέτωπο του βράχου), ο εγκάρσιος προθάλαμος και ο κάθετος στενός διάδρομος που κατέληγε στην κόγχη, το κέντρο δηλαδή της ταφικής λατρείας, όπου έστεκε το άγαλμα του νεκρού. Ο προθάλαμος ήταν διακοσμημένος με σκηνές «κοσμικού χαρακτήρα» που αναφέρονταν στην επιτυχημένη καριέρα του κατόχου του τάφου στο πλευρό του βασιλιά (υποδοχή ξένων πρεσβειών με δώρα για τον Φαραώ, επιθεώρηση βασιλικών εργαστηρίων ή αγροκτημάτων, συμμετοχή σε στρατιωτικές ασκήσεις) αλλά και σε επεισόδια της ιδιωτικής του ζωής (δείπνο με φίλους, κυνήγι άγριων ζώων στην έρημο ή ψάρεμα στους βάλτους της περιοχής του Δέλτα, επίσκεψη του ιδιωτικού αγροκτήματος, θυσία στον Άμμωνα και άλλους θεούς) (Porter - Moss - Burney 1970). Ο στόχος αυτής της συστηματικής αυτοπροβολής του κατόχου του τάφου, στο τμήμα του μνημείου που ήταν προσιτό στους κάθε είδους επισκέπτες (συγγενείς, ιερείς, άλλους αξιωματούχους, καλλιτέχνες και περιέργους), ήταν η εξασφάλιση της υστεροφημίας του, η οποία με τη σειρά της εγγυούνταν την τακτική τέλεση ταφικών προσφορών στη μνήμη του (Assmann 1987, 212-213· Guksch 1994, 2-3). Ο διάδρομος ήταν αντίθετα προορισμένος για θέματα ταφικού/τελετουργικού χαρακτήρα, όπως το ταφικό δείπνο, την ταφική πομπή με γυναίκες που θρηνούσαν, το τελετουργικό ταξίδι στην Άβυδο ή την τελετουργία του «ανοίγματος του στόματος». Πολλοί από αυτούς τους τάφους, η κατασκευή των οποίων ξεκινούσε φυσικά όσο ο κάτοχός τους βρισκόταν ακόμα στη ζωή, έμειναν είτε ως προς την αρχιτεκτονική τους είτε ως προς τη διακόσμηση ημιτελείς (Arnold 1977, 833).

6.3. Αιγυπτιακά ονόματα

Οι αιγύπτιοι Φαραώ έφεραν στον επίσημο βασιλικό τους τίτλο πέντε ονόματα (von Beckerath 1980, 540-542· von Beckerath 1984, 1-42). Από το Μέσο Βασίλειο και έπειτα το σημαντικότερο και πιο συνηθισμένο από αυτά ήταν το «Όνομα του Θρόνου». Στη μανθωνική παράδοση, ωστόσο, οι αιγύπτιοι βασιλείς παραδίδονται με το προσωπικό τους όνομα, το οποίο έχει καθιερωθεί πλέον στην ιστορική έρευνα. Το *Μενχεπερά* ήταν το «Όνομα του Θρόνου» του Τούθμωσι Γ'.

Τα αιγυπτιακά προσωπικά ονόματα ήταν φορείς κάποιας συγκεκριμένης σημασίας. Παράγονταν από ουσιαστικά (ονόματα φυτών, ζώων, αντικειμένων), ουσιαστικοποιημένα επίθετα, ουσιαστικοποιημένες μορφές ρήματος, ρηματικά επίθετα ή και ακέραιες προτάσεις (Ranke 1952, 20 χ.ε.· 173 χ.ε.). Πολύ συχνά είναι τα θεοφόρα ή βασιλοφόρα ονόματα (ό.π. 216 χ.ε.). Το Τούθμωσις σημαίνει «ο (θεός) Θωτ γεννήθηκε» ενώ το *Μενχεπερά* «διαρκής είναι η μορφή του Ρα».

6.4. Γεωγραφικές λίστες

Οι «γεωγραφικές λίστες» των αιγυπτιακών ναών αποτελούνταν από μακρές καταλόγους ξένων τοπωνυμίων και προπαγάνδιζαν την εξάπλωση της φαραωνικής εξουσίας στα τέσσερα σημεία του ορίζοντα (Simons 1937). Συντάσσονταν κατά πάσα πιθανότητα με βάση «ταξιδιωτικά δρομολόγια» πλοίων ή караβανιών στις χώρες του εξωτερικού (Helek 1992, 13). Ένα τέτοιο δρομολόγιο παραδίδεται στο σατυρικό κείμενο του παπύρου *Anastasi I* (Fischer-Elfert 1986, 158 χ.ε.· Helek 1992, 13-14).

6.5. Οι Αιγύπτιοι και οι ξένοι

Οι Αιγύπτιοι θεωρούσαν παραδοσιακά τις ξένες χώρες ως τμήμα του Χάους, έξω από τα σύνορα της κοσμικής αρμονίας και τάξης, που ταυτιζόταν με τη χώρα τους (Helek 1977· Helek 1964, 105). Εκεί κυριαρχούσαν χαώδη φυσικά φαινόμενα και τοπία: βροχές αντί της ετήσιας πλημμύρας του ποταμού, πυκνά δάση και ψηλά βουνά, οι κορυφές των οποίων κατά τις αιγυπτιακές περιγραφές ξεπερνούσαν τα σύννεφα. Οι κάτοικοί τους αγνοούσαν το θεϊκό κανόνα, ήταν ασεβείς και ασύδοτοι όπως και οι θεοί τους (Helek 1964, 105, 108-109). Με αυτή την αντίληψη συνδεόταν και η πεποίθηση των Αιγυπτίων ότι μόνο αυτοί ήταν πραγματικοί άνθρωποι. Η αιγυπτιακή λέξη *β3ιππ1* σήμαινε ταυτόχρονα άνθρωπος και Αιγύπτιος. Ο Ηρόδοτος αποδίδοντας στις Ιστορίες του αυτό τον όρο στα ελληνικά (*πίρωμις*) διέσωσε και την ιδιαίτερη εννοιολογική του ποιότητα ερμηνεύοντάς τον ως *καλός κάγαθός* (ό.π. 104). Το μέτρο αποτελούσε το βασικότερο άξονα της αιγυπτιακής συμπεριφοράς. Οι ξένοι αντίθετα διακρίνονταν για την ασυδοσία τους (γένια ή πολύχρωμα ρούχα, ερωτισμός, εκστατικοί χοροί). Ήταν φυσικό λοιπόν οι Αιγύπτιοι να τους περιφρονούν και να τους ειρωνεύονται, ακόμα και εάν επιθυμούσαν τα προϊόντα τους ή έδειχναν πρόθυμοι να ενστερνιστούν ξένες ιδέες στον τομέα της τέχνης ή της τεχνικής. Είναι χαρακτηριστικό επίσης ότι δεν έτρωγαν ποτέ στο ίδιο τραπέζι μαζί τους, όπως παραδίδεται στις αιγυπτιακές πηγές αλλά και τον Ηρόδοτο (Helek 1977, 311 σημ. 11).

Κατά τη διάρκεια του Νέου Βασιλείου παρατηρείται ωστόσο μια αλλαγή νοοτροπίας. Η επεκτατική πολιτική της Αιγύπτου, που είχε σαν αποτέλεσμα το «άνοιγμα» της χώρας προς τον έξω κόσμο, μετρίασε τις ρατσιστικές αντιλήψεις των Αιγυ-

πτίων και οδήγησε μάλιστα στην εποχή της Αμάρνα σε μια θετική επανεκτίμηση των ξένων (Loprieno 1988, κυρίως 8). Ενδεικτικό για τη διαφορετική αντιμετώπισή τους είναι το απόσπασμα του ύμνου του Ακενατών προς το θεό του Ατών, στο οποίο για πρώτη φορά επιχειρείται να συμπεριληφθούν στα πλαίσια του θεϊκού σχεδίου φυσικά φαινόμενα εκτός των ορίων της Αιγύπτου, όπως η βροχή: «... Έχεις πλάσει ένα Νείλο στον Κάτω Κόσμο και τον αφήνεις, όταν θέλεις, να αναδυθεί για να κρατήσεις τους Αιγύπτιους στη ζωή... Όμως εσύ συντηρείς και τη ζωή των ξένων λαών, καθώς έχεις στήσει και ένα Νείλο στον ουρανό, που κυλά πάνω τους, χτυπώντας σαν τη θάλασσα κύματα στις βουνοκορφές, για να ποτίσει τα χωράφια στους δικούς τους τόπους. Τι έξοχα που είναι τα σχέδιά σου, εσένα Άρχοντα της Αιωνιότητας!» (Helek 1964, 113). Σε αυτή την αλλαγή αντίληψης συνέβαλε αναμφίβολα η δημιουργία αιγυπτιακών επαρχιών στα κατακτημένα εδάφη, ο μεγάλος αριθμός ξένων που κατέκλυσαν την Αίγυπτο ως αιχμάλωτοι των πολέμων, σκλάβοι, εργάτες, έμποροι ή διπλωμάτες, αλλά και οι εμπειρίες φωτισμένων Αιγύπτιων (όπως ο Μιν της ιστορίας μας), που ταξίδεψαν ως μέλη βασιλικών αποστολών στο εξωτερικό, γνωρίζοντας από κοντά ξένες φυλές, ήθη και έθιμα.

6.6. Η βασιλική επιστολή

Η επιστολή της ιστορίας μας βασίζεται στη βασιλική αλληλογραφία των Φαραώ Αμένωφι Γ' και Αμένωφι Δ' (Ακενατών) με τους ηγεμόνες ανεξάρτητων κρατών (Μιτάννι, Βαβυλωνίας, Ασσυρίας, Κύπρου, Χάττι και Άρτζαβα) που βρέθηκε στην πόλη της Αμάρνα, την πρωτεύουσα του αιγυπτιακού κράτους κατά τη διάρκεια της βασιλείας του αιρετικού Ακενατών (Morgan 1992, xiii-xxvi, επιστολές EA 1-44). Κεντρικό θέμα αυτής της αλληλογραφίας, που συντασσόταν στη βαβυλωνιακή γλώσσα, τη *lingua franca* της εποχής της, ήταν η ανταλλαγή βασιλικών δώρων χαιρετισμού (*sulmanu* στα βαβυλωνιακά). Σε μία επιστολή ωστόσο, όπως και στην περίπτωση της ιστορίας μας, γίνεται λόγος δίπλα στα βασιλικά δώρα και για μια εμπορική ανταλλαγή σε βασιλικό επίπεδο. Ο αποστολέας, ο Κύπριος ηγεμόνας, υπενθυμίζει στον Φαραώ τις προμήθειες κυπριακής ξυλείας στην Αίγυπτο, παρακαλώντας τον να «πληρώσει», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο κείμενο (ό.π. EA 35: 27-29).

6.7. Η αιγυπτιακή σκοπιά των πραγμάτων: η σκηνή και η επιγραφή του τάφου

Ανάλογη με την υποθετική σκηνή από τον τάφο του Μιν είναι η εικαστική απόδοση της αποστολής που οργάνωσε η Χατσεψούτ στη χώρα του Πουντ (πιθανότατα στην περιοχή της σημερινής Ερυθραίας), που σώζεται στο ναό του Deir el Bahari (Stevenson Smith 1965, 137-139 εικ. 173-174). Στις τέσσερις ανώτερες ζωφόρους

απεικονίζονται μέσα σε μια δασώδη περιοχή με καλύβες άνδρες που κόβουν δέντρα ή συλλέγουν φυτά για λογαριασμό των Αιγυπτίων και τα μεταφέρουν σε αιγυπτιακά πλοία, ενώ στις δύο κατώτερες απεικονίζεται ένα χωριό και ο ντόπιος ηγέτης που δέχεται προσφορές από τον αξιωματούχο της Χατσεφούτ. Αυτές οι προσφορές, που αποτελούσαν προφανώς τα αιγυπτιακά ανταλλάγματα για τα τοπικά προϊόντα, χαρακτηρίζονται στην επιγραφή ως δώρα στην τοπική θεότητα, την Άθωρ του Πουντ. Στην αιγυπτοκεντρική αυτή παρουσίαση του ταξιδιού, μια κοσμική ανταλλαγή μεταφέρεται έτσι για προπαγανδιστικούς λόγους σε ένα θεικό επίπεδο (Liverani 1989-1990, 99-100). Με τον ίδιο τρόπο μνημονεύεται και η αποστολή του Μέγα Θησαυροφύλακα Σεενένεφερ στο Λίβανο (*Urk. IV*, 534-535· Helck 1958, 348-351). Ο Σεενένεφερ ταξίδευσε στη Βύβλο, με εντολή του Τούθμωσι του Γ', για να φέρει κέδρους από τα δάση του Λιβάνου για την κατασκευή ιστών λαβάρων. Τα ανταλλάγματα της αιγυπτιακής αποστολής παρουσιάζονται στην επιγραφή του ως προσφορές στην τοπική θεότητα. Το περιεχόμενο και το πνεύμα αυτού του κειμένου αντιγράφει και η επιγραφή της αφήγησής μας. Ήδη από το Αρχαίο Βασίλειο αναπτύσσεται και στην Αίγυπτο ένας κώδικας «κοινωνικών συμβατικότητας», ο οποίος καθόριζε τα επιτρεπόμενα όρια, τον τρόπο και το *context* της καλλιτεχνικής και πνευματικής έκφρασης, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα της θεοκρατικής πολιτικής εξουσίας (Baines 1990, 20 κ.ε. σημ. 116). Οι περιοριστικοί αυτοί κανόνες χαλάρωσαν στην Ύστερη Περίοδο του αιγυπτιακού πολιτισμού (1η χιλιετία π.Χ.).

6.8. Το χαρέμι

Το αρχαίο αιγυπτιακό χαρέμι αποτελούσε έναν αρχιτεκτονικά και λειτουργικά αυτόνομο χώρο του ανακτόρου που προοριζόταν για τις κυρίες της αυλής και την ακολουθία τους (Reiser 1972· Seipel 1977). Στο χώρο αυτό εκκολάφθηκαν σε διάφορες φάσεις της αιγυπτιακής ιστορίας δολοπλοκίες και πολιτικές συνωμοσίες (Weber 1977).

6.9. Οι αστερισμοί

Οι Αιγύπτιοι πίστευαν πως η θεοποιημένη Σώθις (ο Σείριος) προκαλούσε την ετήσια πλημμύρα του Νείλου δωρίζοντας στην αιγυπτιακή γη τις δυνάμεις της γονιμότητας. Η αντίληψη αυτή πήγαξε από το γεγονός ότι η ηλιακή επιτολή του αστεριού (γύρω στα μέσα Ιουλίου) συνέπιπτε χρονικά με την άνοδο των νερών του ποταμού (Bonnet 1971, 743· Kákosy 1984). Το συγκεκριμένο αστρικό φαινόμενο, λόγω της ιδιαίτερης αυτής σημασίας του, θεωρούνταν στην Αίγυπτο ως αρχή έτους και αποτελούσε αφορμή μιας σημαντικής γιορτής (Depuydt 1997, 14-15).

Ο Ζαχ (Ωρίων) ήταν ο αστερισμός του Ωρου ή του Όσιρι και αναφερόταν συχνά ως ο «ηγεμόνας των άστρων» του νότιου ουρανού (Behlmer 1982).

7. Το ταξίδι

7.1. Το ναυτικό δρομολόγιο

Ο πιθανότερος δρόμος θαλάσσιας επικοινωνίας μεταξύ Αιγύπτου και Κρήτης διέγραφε ένα τόξο (με φορά αντίθετη των δεικτών του ρολογιού) που ξεκινούσε από το Δέλτα του Νείλου, διένυε τις συροπαλαιστινιακές ακτές, την Κύπρο, Λυκία και Ρόδο και κατέληγε στο νησί από τα βορειοανατολικά. Η απόσταση αυτή μπορούσε να καλυφθεί με ευνοϊκό άνεμο σε τρεις περίπου εβδομάδες.²² Μια παράκτια πορεία αύξανε τη διάρκεια του ταξιδιού, προσέφερε όμως το πλεονέκτημα μεγαλύτερης ασφάλειας και τη δυνατότητα διανυκτέρευσης στη στεριά. Μετά την Κύπρο άρχιζε το πιο επικίνδυνο τμήμα αυτής της θαλάσσιας διαδρομής, καθώς στα νότια μικρασιατικά παράλια έπνεαν ισχυροί άνεμοι (Mantzourani-Theodorou 1991, 50). Οι τελευταίοι σταθμοί στο Αιγαίο ήταν χωρίς αμφιβολία η Ρόδος, η νότια Κάρπαθος και η Κάσος με τις βόρειες νησίδες της. Στο υποθετικό ταξίδι του Μιν, ο προτελευταίος σταθμός του πλοίου είναι η νησίδα Αρμαθιά βόρεια της Κάσου και το πρώτο κρητικό αγκυροβόλιο το Παλαίικαστρο. Η νησίδα Αρμαθιά με τις αμμώδεις παραλίες της, προστατευμένες από τους δυνατούς βόρειους και δυτικούς ανέμους, προσέφερε κατά τα αρχαία χρόνια χωρίς αμφιβολία ένα ασφαλές ναυτικό καταφύγιο (Melas 1985, 20). Το Παλαίικαστρο, κρίνοντας κανείς από τη γεωγραφική του θέση, αποτελούσε πιθανότατα τον πρώτο κρητικό σταθμό για τα πλοία που έρχονταν από την Ανατολή και είχαν προορισμό την Κνωσό. Έναν ανάλογο ρόλο πρέπει να έπαιζε η Ζάκρος στη ναυτική επικοινωνία με το άλλο μεγάλο μινωικό κέντρο, τη Φαιστό και το επίγειό της.

Η απευθείας θαλάσσια σύνδεση Αιγύπτου και Κρήτης, που υποστηρίζεται από τους Warren (1995, 10 κ.ε.) και Watrous (1992, 177-178) με βάση αρχαιολογικές ενδείξεις, ήταν για τα ιστιοφόρα πλοία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού εξαιρετικά ριψοκίνδυνη εάν όχι αδύνατη (Sherrat-Sherrat 1991, 357 κ.ε.). Στην Ανατολική Μεσόγειο κυριαρχούσαν χειμώνα-καλοκαίρι ΒΔ-Δ άνεμοι και θαλάσσια ρεύματα ανάλογης κατεύθυνσης (Mantzourani-Theodorou 1991, 48 κ.ε.· Murray 1995, 39 εκ. 4, 7).²³ Αντίθετα, το αντίστροφο ταξίδι (από Κρήτη σε Αίγυπτο) δεν παρουσίαζε δυσκολίες και μπορούσε κάτω από ιδανικές συνθήκες να πραγματοποιηθεί σε τέσσερις έως πέντε μέρες.

²² Ένα πλοίο με συνεχείς πλάγιους ανέμους μπορούσε να διανύσει την απόσταση μεταξύ Δέλτα Νείλου και ακτών Κιλικίας σε μία έως δύο εβδομάδες (Lambrou-Phillipson 1991, 130 κ.ε.). Το αντίγραφο του "πλοίου της Κηρύνειας" με 3,5 τόνους φορτίο, ιδανικές καιρικές συνθήκες και ευνοϊκό άνεμο έπλεε με ταχύτητα 5 κόμβων (1 κόμβος = 1,852 χλμ./ώρα) (Mantzourani-Theodorou 1991, 43).

²³ Οι καιρικές συνθήκες στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου κατά την αρχαιότητα συμπίπτουν σε γενικές γραμμές με τις σημερινές (Murray 1995, 33 κ.ε.).

7.2. Δασμοί

Πλοία και έμποροι που ταξίδευαν για λογαριασμό του ανακτόρου απολάμβαναν συχνά το προνόμιο της απαλλαγής από δασμούς στα λιμάνια που αγκυροβολούσαν. Σε δύο επιστολές του αρχείου της Αμάρνα, ο κύριος βασιλιάς απευθυνόμενος στον αιγύπτιο ομόλόγό του τον παρακαλεί να φροντίσει έτσι ώστε οι έμποροι και το πλοίο του να κινηθούν μέσα στα σύνορα της αιγυπτιακής επικράτειας χωρίς την καταβολή δασμών (Morgan 1992, EA 39: 14-20 και EA 40: 24-28). Το προνόμιο της απαλλαγής από δασμούς αναφέρεται και στην περίπτωση του βασιλικού εμπόρου Σινάρανου από την Ουγκαρίτ, ο οποίος εισήγε σιτηρά, ένα είδος ποτού και λάδι από την Κρήτη (Knapp 1991, 37 με βιβλιογραφία).

7.3. Το πλοίο

Όπως προκύπτει από το φορτηγό πλοίο της μικρογραφικής τοιχογραφίας της Θήρας (Morgan 1988, 121 αρ. 6 πίν. 11) αλλά και από την αιγυπτιακή εικονογραφία, τα εμπορικά πλοία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού είχαν ένα —πιθανότατα φορητό— κατάρτι, ένα ορθογώνιο ή τετράγωνο πανί, καμπύλο κήτος, και κατευθύνονταν συνήθως από ένα διπλό πηδάλιο (ό.π. 122 κ.ε.). Τα μεγάλα πλοία, όταν μετέφεραν φορτίο, δεν προσάραζαν στην παραλία αλλά αναζητούσαν σε κάποια απόσταση από αυτήν ευνοϊκό αγκυροβόλιο (Georgiou 1993, 360).

Η εθνικότητα των εμπορικών πλοίων που έπλεαν στη Μεσόγειο στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού πρέπει να ήταν κατά κανόνα, όπως και στη σύγχρονη εποχή, μη αμιγής (Cline 1994, 92-93· 100-101). Ο Bass (1997, 168 κ.ε.· 1998, 188 κ.ε.), αν και αναγνωρίζει αυτό το ενδεχόμενο, υποστηρίζει ότι τα δύο πλοία που ναυάγησαν στο Ουλουμπουρούν και τη Χελιδονία Άκρα ήταν συροπαλαιστινιακά. Ωστόσο, λόγω των μυκηναϊκών ξιφών και σφραγίδων που βρέθηκαν, θεωρείται πολύ πιθανή η παρουσία ενός ή και περισσότερων Μυκηναϊών στο κατάστρωμα του ενός από αυτά (Ουλουμπουρούν) (Pulak 1997, 253 κ.ε.). Οι Αιγύπτιοι συνήθιζαν να αναθέτουν υπερπόντιες αποστολές σε ξένα πλοία, τα πληρώματα των οποίων διέθεταν μεγαλύτερη εμπειρία από τα αιγυπτιακά (Helck 1992, 18).

Η αναφορά πλοίων Κεφτιού σε αιγυπτιακά κείμενα αφορούσε κατά πάσα πιθανότητα τύπο και όχι εθνικότητα πλοίου (Wachsmann 1987, 119-121). Αυτό προκύπτει από τα πρακτικά ενός ναυπηγείου της εποχής του Τούθμωσι Γ', όπου καταγράφονται οι προμήθειες ξυλείας για τρία πλοία Κεφτιού. Από τη μεγάλη ποσότητα ξυλείας που αναφέρεται, γίνεται φανερό ότι αυτή προοριζόταν όχι για την επισκευή αλλά για την κατασκευή των πλοίων (Säve-Söderbergh 1946, 37, 49-50 και Glanville 1931, 116 *recto* στήλη 18 και 121 *verso* στήλη 11). Με βάση αυτή την πληροφορία, οι Wachsmann (1987, 119-121) και Kopcke (1990, 36) υποστηρίζουν ότι πρόκειται όχι για κρητικά αλλά για αιγυπτιακά πλοία που ταξίδευαν συχνά στην Κρήτη.

7.4. Η ζωή στο κατάστρωμα

Την τήρηση ημερολογίου καταστρώματος στα αιγυπτιακά πλοία μαρτυρούν δύο ραμεισιδικοί πάπυροι, η οπίσθια όψη των οποίων χρησιμοποιήθηκε για το σκοπό αυτό (Janssen 1961). Δύο ξύλινα δίπτυχα με κέρινες προφανώς πλάκες που βρέθηκαν στο ναυάγιο του Ουλουμπουρούν εικάζεται πως είχαν ανάλογη χρήση (Pulak 1997, 252 εικ. 21).

Μικροσκοπικές αναλύσεις της εσωτερικής επιφάνειας διάφορων αγγείων φαίνεται να επιβεβαιώνουν τη θεωρία ότι στην Ανατολική Μεσόγειο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού ανθούσε το εμπόριο και η κατανάλωση οπίου («φυτό της λήθης»), με πιθανότερο κύριο κέντρο παραγωγής την Κύπρο (Knapp 1991, 25-26). Τέλος, βρέθηκαν και δύο αστράγαλοι στο ναυάγιο του Ουλουμπουρούν (Kilian 1993, 336, αρ. 24).

8. Ο Μιν στην Κρήτη

8.1. Μινωικά ονόματα

Το όνομα του Ικάσα παραδίδεται μαζί με άλλα μινωικά ονόματα σε έναν κατάλογο της πρώιμης 18ης Δυναστείας που αποτελούσε άσκηση ορθογραφίας για αιγύπτιους μαθητές (Vercoutter 1956, 45 κ.ε.· Helck 1979, 101-103· Cline 1994, 109 αρ. Α. 10). Το «Ικάσα» αποτελεί μία συμβατική φωνητική απόδοση της συγκεκριμένης αιγυπτιακής λέξης (iw-k3-š3-w). Στην πραγματική της μορφή θα μπορούσε να ηχεί παρόμοια με το «Αξός» (Faure 1973, 168).

Μινωικής καταγωγής είναι χωρίς αμφιβολία τα περισσότερα από τα μη ελληνικά ονόματα των κνωσιακών πινακίδων, τα οποία παρουσιάζουν αντιστοιχίες με ονόματα από την περιοχή της Λυκίας (Billigmeier 1969, 177 κ.ε.).

8.2. Οι Δαναοί

Με το εθνικό Δαναοί ήταν γνωστοί στους Αιγύπτιους οι κάτοικοι της μυκηναϊκής Ελλάδας. Η ιερογλυφική απόδοση του ονόματος αυτού (*Ta-na-ju*) απαντά σε δύο διαφορετικές πηγές του Νέου Βασιλείου: α) στο 42ο έτος των Χρονικών του Τούθμωσι Γ' (βλ. παρακάτω) και β) ως επικεφαλίδα τοπωνυμίων της ηπειρωτικής Ελλάδας στη γεωγραφική λίστα του ταφικού ναού του Αμένωφι Γ' στο Κομ-ελ-Χετάν (Edel 1966, 37, 53-55· Helck 1992, 15· βλ. επίσης παρακάτω σελ. 44). Η μυθολογική παράδοση πως ο Αίγυπτος και ο Δαναός ήταν αδέρφια (Απολλόδωρος 2, 1, 4, 3) αποκτά έτσι κάτω από το φως των αιγυπτιακών κειμένων ιστορική βαρύτητα, ειδικά αν αναλογιστεί κανείς ότι το «αδελφός» ήταν η τυπική προσφώνηση μεταξύ των βασιλέων ανεξάρτητων κρατών στη διπλωματική αλληλογραφία της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (Κεραμόπουλλος 1930, 39).

Το 42ο έτος του Τούθμωσι Γ', έφθασε στην Αίγυπτο μία —η πρώτη;— *μυκηναϊκή διπλωματική αποστολή*, φέρνοντας ως δώρα στον αιγύπτιο βασιλιά ένα ασημένιο αγγείο μινωικής τεχνοτροπίας («κατά τον τρόπο των Κεφτιού») και πέντε «σιδερένια» (;) αγγεία με ασημένιες λαβές (Vercoutter 1956, 55 x.e. αρ. 8· Cline 1994, 110 αρ. A 15).

8.3. Ο γεωγραφικός χώρος

Τα ονόματα της Κνωσού, Αμνισού, Φαιστού και των Μυκηνών αναφέρονται μεταξύ άλλων αιγαιακών τοπωνυμίων στο γεωγραφικό κατάλογο που είχε χαραχτεί στη βάση ενός βασιλικού αγάλματος στον ταφικό ναό του Αμένωφι Γ' στο Κομ-ελ-Χετάν (Helck 1992· Kordecke 1990, 51-52 σημ. 266; Wachsmann 1987, 95 x.e.· Cline 1987, 2 x.e.). Για τα υπόλοιπα αιγαιακά τοπωνύμια που δεν παραδίδονται στις γραπτές πηγές της Εποχής του Χαλκού επινοούνται εδώ περιγραφικές ονομασίες, π.χ. *Καταραμένος Τόπος* (η Θήρα), *Ιερό Βουνό* (ο Γιούχτας) και *Τόπος του Αίματος* (το μεσομινωικό ιερό στα Ανεμόσπηλια, βλ. Σακελλαράκης - Σακελλαράκη 1997, 269-311).

Το ανάκτορο της Κνωσού

Η Δυτική Αυλή του ανακτόρου της Κνωσού (και γενικότερα των μινωικών ανακτόρων) λειτουργούσε πολύ πιθανώς ως χώρος τελετουργιών ή δημόσιων εορτών (Marinatos 1987, 135 x.e.· Marinatos 1993, 46). Σε αυτήν καταλήγει ο «Βασιλικός Δρόμος» και προς αυτήν ανοίγεται η επίσημη είσοδος του ανακτόρου, που οδηγούσε στους επίσημους χώρους του ανώτερου ορόφου. Η διαμόρφωσή της με τους εξέχοντες πομπικούς διαδρόμους και τις βάσεις των βωμών ενισχύει την παραπάνω άποψη. Μια τέτοια δημόσια εορτή στη Δυτική Αυλή είναι πιθανό ότι αποδίδεται στη γνωστή κνωσιακή τοιχογραφία του «Ιερού Άλσους» (Marinatos 1987, 141 x.e. εικ. 7). Οι εκδηλώσεις αυτές, που πραγματοποιούνταν στη σκιά του ανακτόρου και χωρίς αμφιβολία κάτω από την παρουσία του ηγέτη, πρέπει να έπαιζαν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διατήρηση της κοινωνικής τάξης και συνοχής.

Η δυτική είσοδος αποτελούσε την τελετουργική είσοδο του ανακτόρου. Από αυτήν ξεκινούσε ο *Διάδρομος* της Πομπής, ο οποίος έστριβε δύο φορές προς τα δεξιά και κατέληγε στο μνημειακό Νότιο Πρότυλο. Από εκεί ο επισκέπτης μέσω μιας φαρδιάς σκάλας οδηγούνταν στις επίσημες αίθουσες υποδοχής του *Piano Nobile* στη δυτική πτέρυγα του ανακτόρου (Evans 1928, 672 x.e. εικ. 427-429, 682 x.e., 688 x.e. εικ. 434, 445-446, 448· Graham 1987, 29, 117 x.e. εικ. 86).

Η επιβλητική δυτική πλευρά του ανακτόρου λειτουργούσε ίσως σαν ένα είδος συνόρου ή φραγμού μεταξύ της κεντρικής αρχής και των υπηκόων (van Effenterre 1987, 86-87). Το ίδιο το ανάκτορο ήταν στραμμένο προς τα μέσα, στο οργανικό του κέντρο, δηλαδή την Αυλή, οι πλευρές της οποίας ήταν πιθανότατα διαμορφω-

μένες ως μνημειώδεις προσόψεις (Schachermeyr 1964, 120). Η υποθετική αναπαράσταση της δυτικής πλευράς με μνημειώδη τριμερή διάρθρωση και *window of appearance* κατά το αιγυπτιακό πρότυπο (Hägg 1987, 129 κ.ε. εικ. 2) δεν αντιτίθεται στην προτεινόμενη λειτουργία της ως ενός αρχιτεκτονικού και συμβολικού ορίου μεταξύ της «λαϊκής» και «αυλικής» σφαίρας.

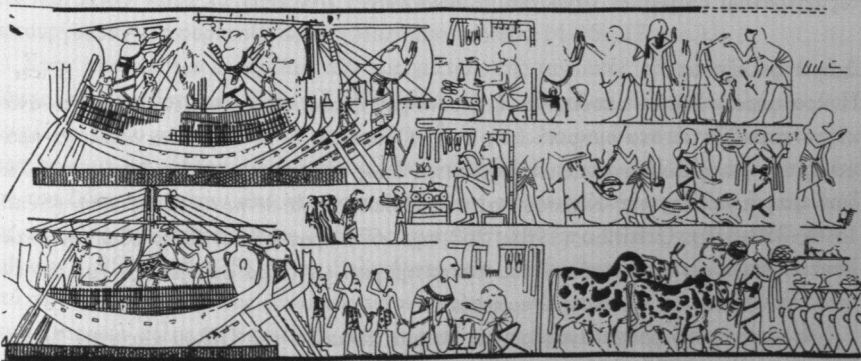
Τα περίχωρα της Κνωσού

Μια από τις καταλληλότερες θέσεις για την κεραμική παραγωγή της Κνωσού πρόσφερε η περιοχή της Σίλαμου, 3 χλμ. νότια της Κνωσού, όπου ακόμα στις αρχές του αιώνα μας οι Θραφανιώτες κεραμοουργοί έστηναν τα εποχιακά τους εργαστήρια (MacGillivray 1987, 276). Ένα τέτοιο εργαστήρι στις πλαγιές του Γιούχτα επισκέφθηκαν και φωτογράφησαν το 1910 οι Heaton, Doll και Mackenzie (Brown 1989, 55 εικ. 34 β και 35 α). Η Σίλαμος βρισκόταν πάνω στο μινωικό δρόμο που έωνε την Κνωσό με τη Φαιστό και τη νότια Κρήτη (Evans 1928, 66 και χάρτης σελ. 70). Μια παράκαμψη του ίδιου δρόμου έωνε το ανάκτορο της Κνωσού με το ιερό κορυφής του Γιούχτα (ό.π. 66 κ.ε. Σακελλαράκης-Σακελλαράκη 1997, 71-73).

8.4. Οικονομία

Εμπόριο στο λιμάνι

Η σηνή της ανταλλαγής προϊόντων στο λιμάνι του Παλαικάστρου είναι εμπνευσμένη από την τοιχογραφία του τάφου του επιθεωρητή του λιμανιού των Θηβών Κε-

ΕΙΚΟΝΑ 8.

Αφιξη συριακών πλοίων στο λιμάνι των Θηβών. Τοιχογραφία από τον τάφο του Κεναμούν (Θήβες, 18η Δυναστεία) (Davies-Faulkner 1947, πίν. VIII).

ναμούν (Davies-Faulkner 1947, 40 χ.ε. πίν. VIII). Σε αυτήν τη μοναδική στο είδος της εικονογραφική σύνθεση απεικονίζονται στο αριστερό μέρος συριακά πλοία αγχυροβολημένα στο λιμάνι της αιγυπτιακής πρωτεύουσας. Το μεγαλύτερο τμήμα του φορτίου τους παραλαμβάνει στο δεξιό τμήμα ο Κεναμούν ως αντιπρόσωπος του Φαραώ (προφανώς επρόκειτο για κάποια βασιλική παραγγελία, δώρα για τον Φαραώ ή την απόδοση του φόρου υποτέλειας κάποιας συροπαλαιστινιακής πόλης). Δίπλα όμως από τις πομπές με τις προσφορές εικονίζονται Αιγύπτιοι μικρέμποροι που έχουν στήσει τους πάγκους τους στο λιμάνι και παζαρεύουν με τους σύριους ναυτικούς, δίνοντας σανδάλια και υφάσματα σε ανταλλαγή με κρασί ή λάδι (Klengel 1979, 171-172).

Πορφύρα

Η παραγωγή πορφύρας στη μινωική Κρήτη θεωρείται πιθανή καθώς όστρακα *Murex trunculus* L. (*Hexaplex*) και *Murex brandaris* L. (*Bolinus*) απαντούν συχνά στις κρητικές θέσεις (Παλαίκαστρο, Κουφονήσι, Μακρύγυαλο, Μάλλια, Κομμό, Κνωσό, Γιούχτα, Χανιά) (Reese 1987, 201 χ.ε.· Barber 1991, 228-229· Reese 1995, 258-261). Μια σημαντική ποσότητα από όστρακα *murex* εντοπίστηκε από τον Stieglitz (1994, 50) στη νότια πλαγιά του λόφου Καστρί στο Παλαίκαστρο.²⁴ Ο μεταγενέστερος όρος «βασιλική πορφύρα» για τη δήλωση της εξαιρετικής ποιότητας πορφύρας που παραγόταν στις ακτές της Συροπαλαιστίνης και ιδιαίτερα στην Τύρο, μαρτυρείται κατά μία ενδιαφέρουσα σύμπτωση και σε μια κνωσιακή πινακίδα της γραμμικής Β (*wa-na-ka-te-ro po-pu-re*, KN X 976) (Stieglitz 1994, 52). Σε δύο άλλες κνωσιακές πινακίδες αναφέρονται πορφυρά ενδύματα (Ventris-Chadwick 1973, 321 KN L 474 και KN L 758). Ρούχα βαμμένα με θαλασσινή πορφύρα ήταν πανάκριβα στην αρχαιότητα, επειδή η παραγωγή της απαιτούσε τεράστιες ποσότητες οστράκων (Stieglitz 1994, 46· Reese 1987, 203-204).

Δώρα φιλοξενίας

Η προσφορά «δώρων υποδοχής» ή η συντήρηση των φιλοξενούμενων από το ανάκτορο παραδίδεται στα ομηρικά έπη (π.χ. Οδύσεια, δ 49-50). Μια ανάλογη πρακτική στα μυκηναϊκά χρόνια υποδηλώνεται ίσως με την αναφορά ενδυμάτων ή λαδιού στις πινακίδες της Κνωσού και της Πύλου ως *ke-se-ni-wi-ja* (ξένια) (Scafa 1990, 338-342). Ο Killen (1985, 263 σημ. 67) προτείνει αντίθετα εδώ την εναλλακτική ερμηνεία αντικειμένων που «αποκτήθηκαν ως δώρα φιλοξενίας» (με την έννοια προϊόντων του εξωτερικού εμπορίου).

Αρωματισμένα ρούχα αναφέρονται σε μια πινακίδα της Πύλου και στον Όμηρο (Shelmerdine 1985, 129 χ.ε.· Shelmerdine 1995).

²⁴ Ωστόσο, η εύρεση οστράκων *murex* δεν είναι από μόνη της ικανή να επιβεβαιώσει τη θεωρία της παραγωγής πορφύρας, καθώς αυτά ήταν φαγώσιμα.

Ο θησαυρός

Ως ένα ανάλογο για το φυλαγμένο «θησαυρό» του Ικάσα θα μπορούσε να θεωρηθεί η ομάδα *χάλκινων εργαλείων και όπλων* που είχε τοποθετηθεί σε ένα μικρό πλευρικό δωμάτιο του υπογείου της Νότιας Οικίας της Κνωσού (Evans 1928, 381 κ.ε. εικ. 214, 629 εικ. 393). Αυτή και παρόμοιες ομάδες μετάλλινων «συλλογών» της Υστερομινωικής Ι περιόδου από την Κνωσό και άλλες χρητικές θέσεις αποτελούν μian απόδειξη ότι οι ιδιοκτήτες των φυλαγμένων αντικειμένων δεν είχαν τη δυνατότητα να επιστρέψουν στις εστίες τους (λόγω θανάτου ή ξεριζωμού), και προσφέρουν έτσι μια σαφή μαρτυρία για τις δραματικές πολιτικές εξελίξεις στο τέλος της Υστερομινωικής Ι περιόδου (Georgiou 1979, 55-58). Ο χαρακτηρισμός αυτών των «συλλογών» από τον Evans (1928, 627-633) ως *hoards* («θησαυρών») είναι ωστόσο άστοχος, καθώς δεν ανταποκρίνονται στον αρχαιολογικό όρο του θησαυρού (Σπυρόπουλος 1972, 1-2). Τα αντικείμενα αυτά (με λίγες μόνο εξαιρέσεις) δεν είχαν κρυφτεί κάτω από το δάπεδο, αλλά απλώς φυλαχθεί σε μικρά υπόγεια δωμάτια, ή ακόμα σε κτιστά ή ξύλινα ερμάρια (Georgiou 1979, 16-28, 50-52, 55· Driessen-MacDonald 1997, 67-71).

8.5. Λατρεία

Μινωική θυσία

Οι Μινωίτες λάτρευαν τις θεότητες τους με αιματηρές και αναίμακτες προσφορές. Η θυσία διάφορων ζώων (ταύρων, χοίρων, κατσίκιών αλλά και ελαφιών) βεβαιώνεται από εικονογραφικές (σφραγιδογλυφία και σαρκοφάγος της Αγ. Τριάδας) αλλά και αρχαιολογικές πηγές (σκελετοί ή κόκκαλα ζώων σε τελετουργικά *contexts*) (Sakellarakis 1970, 157 κ.ε.· Marinatos 1986· Nilsson 1950, 229-235). Οι θυσίες λάμβαναν χώρα κατά κανόνα στο ύπαιθρο, πιθανότατα σε ξύλινες τράπεζες που λειτουργούσαν ως φορητοί βωμοί (Marinatos 1986, 14-15, 17 κ.ε.).

Στην προσπάθεια ερμηνείας των ευρημάτων της μινωικής φάσης του ιερού της Σύμης, οι Λεμπέση και Muhly (1990, 324 κ.ε.) πρότειναν ότι η κεφαλή του θυσιασμένου ζώου αποτελούσε το μερίδιο της θεότητας, το οποίο μετά τη θυσία τοποθετούνταν με τα κέρατα πάνω στην τελετουργική πυρά ή το βωμό. Το υπόλοιπο μέρος του ζώου τρωγόταν από τους συμμετέχοντες στη θυσία λάτρεις. Στη διατήρηση της κεφαλής του θυσιασμένου ζώου ως αναμνηστικού της θυσίας είχε αποδώσει ο Nilsson (1950, 232-235) τη συμβολική σημασία του βουκρανίου, που αποτελεί ένα από τα κύρια στοιχεία της μινωικής εικονογραφίας. Με την ίδια τελετουργική πρακτική μπορούν τέλος να συνδεθούν και τα ρυτά σε σχήμα κεφαλής ζώων (ό.π. 146, 235).

Θυσία στον Όρο-Κεφτί

Οι Αιγύπτιοι συνήθιζαν να δίνουν σε ξένους θεούς ονόματα αιγυπτιακών θεοτήτων

συνοδευόμενα από το αντίστοιχο εθνικό, π.χ. η Ίσιδα της Βύβλου, ή η Άθωρ του Πουντ. Ο Ώρος-Κεφτί αναφέρεται σε μια στήλη της εποχής του Σέσωστρι Α' (12η Δυναστεία), υποδηλώνοντας ότι ένας ανδρικός θεός κατείχε μια σημαντική, αν όχι τη σημαντικότερη, θέση στο μινωικό πάνθεον της Μεσομινωικής Περιόδου (Vercoutter 1956, 38 κ.ε.). Επρόκειτο για την αιγυπτιακή ονομασία μιας καθαρά μινωικής θεότητας, την οποία οι Αιγύπτιοι είχαν συσχετίσει για κάποιον άγνωστο σε μας λόγο με τον δικό τους Ώρο. Οι προσφορές και το τελετουργικό τυπικό της θυσίας του Μιν, που η ιστορία μας τοποθετεί στο ιερό κορυφής του Γιούχτα, αποτελούσαν τον πυρήνα του ημερήσιου λατρευτικού κανόνα στα αιγυπτιακά ιερά του Νέου Βασιλείου (Barta 1963, 140-142).

Ο «Άμμων του Δρόμου»

Ο «Άμμων του Δρόμου» παραδίδεται στην «Αναφορά του Ουεναμούν», μια διήγηση της 22ης Δυναστείας με θέμα το ταξίδι ενός ιερέα του Άμμωνα στη Βύβλο γύρω στο 1100 π.Χ., προκειμένου να προμηθευτεί ξυλεία για την κατασκευή του ιερού πλοίου του θεού (Goedicke 1975, 151, παράγρ. 1,33). Ο Ουεναμούν, όταν έφθασε στο λιμάνι της Βύβλου, εγκατέστησε στην παραλία ένα πρόχειρο ιερό του «Άμμωνα του Δρόμου», τοποθετώντας μέσα σ' αυτό τα «αντικείμενα» του θεού. Σχετική με αυτήν τη γραπτή μαρτυρία είναι η εύρεση στο ναυάγιο του Ουλουμπουρούν ενός χάλκινου γυναικείου ειδωλίου με κεφάλι και άκρα καλυμμένα με φύλλα χρυσού, το οποίο ίσως απεικόνιζε την προστάτιδα θεά του πλοίου (Pulak 1997, 246 εικ. 15).

Υπόστυλη Κρύπτη

Η υπόστυλη κρύπτη (*Pillar Crypt*) αποτελεί ένα συχνά εμφανιζόμενο στοιχείο μινωικών ανακτόρων, «επαύλεων» ή πολυτελών ιδιωτικών οικιών (Gesell 1985, 26-29· Πλάτων 1954, κυρίως 463 κ.ε.· Marinatos 1993, 87-98). Ο ιερός χαρακτήρας πολλών από αυτούς τους σκοτεινούς, υπόγειους χώρους και ιδιαίτερα του κεντρικού τους στοιχείου, του πεσσού,²⁵ υποδηλώνεται από την επιμελή κατασκευή (πλακόστρωση δαπέδου και επένδυση τοίχων με γυφολιθικές πλάκες, στοιχεία ασυνήθιστα για υπόγειο χώρο), τη διαμόρφωσή τους (μικρές δεξαμενές ή κοιλότητες για την υποδοχή σπονδών), την εγχάραξη διπλών πελέκεων ή άλλων ιερών συμβόλων (τρίαινα, αστέρι, κεραυνός, στάχυ) στους τοίχους ή τις πλευρές του πεσσού, τους πολυτελείς λίθινους λύχνους για το φωτισμό του χώρου και την εύρεση αντικειμένων τελετουργικής χρήσης (διπλοί πέλεκες σε πυραμιδικές βάσεις, ζωόμορφα και άλλα ρυτά). Ο πεσσός είχε, ωστόσο, και μια σαφή αρχιτεκτονική λειτουργία, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις υποστήριζε έναν κίονα στο δωμάτιο του

²⁵ Κτιστός στύλος, ορθογώνιας τομής.

ανώτερου ορόφου. Κύριο χαρακτηριστικό των τελετουργιών που τελούνταν στις υπόστυλες κρύπτες αποτελούσαν οι σπονδές, όπως προκύπτει από τις μικρές δεξαμενές και την ανάλογη σκευή. Το δωμάτιο του άνω ορόφου, το οποίο επικοινωνούσε άμεσα με την υπόστυλη κρύπτη μέσω σκάλας, είχε και αυτό πιθανότατα ερό χαρακτήρα.

Οικόσιτα φίδια

Το πιο χαρακτηριστικό εύρημα για τη λατρεία φιδιών στη μινωική Κρήτη, ή τη λατρεία μιας θεότητας που συνδεόταν με ή συμβολιζόταν μέσω αυτών, αποτελεί το κεραμικό σύνολο που βρέθηκε στο εσωτερικό ενός πίθου σε μια ιδιωτική οικία της Κνωσού (Evans 1935, 138 κ.ε. ειχ. 109, 111, 115). Πρόκειται για ορισμένα ιδιότυπα σκεύη (σωληνωτά αγγεία και τριποδική τράπεζα), που ίσως χρησίμευαν όπως υπέθεσε ο Evans για την τροφή οικόσιτων φιδιών, αλλά και άλλα αγγεία προφανώς τελετουργικού χαρακτήρα που σχετίζονταν με τη λατρεία τους. Τα φίδια αυτά αντιπροσώπευαν σύμφωνα με τη στηριγμένη σε πολλά εθνολογικά παραδείγματα υπόθεση του Evans τα πνεύματα των προγόνων.

8.6. Εορτές/Τελετουργίες

Ημέρα γιορτής

Η άφιξη των φαραωνικών δώρων σε μια ξένη Αυλή αποτελούσε αφορμή για την οργάνωση μιας γιορτής ή αυλικής τελετουργίας, κατά τη διάρκεια της οποίας τα πολύτιμα αντικείμενα επιδεικνύονταν στο λαό και τους απεσταλμένους ξένων χωρών (Moran 1992, EA 20: 71-79).

Εννιάχρονα

Το γνωστό απόσπασμα από τη διήγηση του Οδυσσέα (Οδύσσεια, τ 178-179: *ἔνθα τε Μίνως ἐννέωρος βασιλευε Διδὸς μεγάλου ἄριστῆς*) απηχεί ίσως μια τελετουργία που συνδεόταν με το κοσμικό φαινόμενο της *εννεαετηρίδας*, όταν δηλαδή μετά από ένα κύκλο οκτώ ετών ο ήλιος, η σελήνη και η γη καταλάμβαναν πάλι μεταξύ τους την αρχική τους θέση (Blomberg-Henriksson 1996, 28-29).²⁶

8.7. Τέχνη

Χρώμα, ζωντάνια και κίνηση συνιστούν τα εγγενή χαρακτηριστικά της μινωικής τέ-

²⁶ Η περίοδος αυτή ονομαζόταν από τους αρχαίους Έλληνες “οκταετηρίς” ή “εννεαετηρίς”, ανάλογα με τον τρόπο που υπολογιζόταν αυτό το χρονικό διάστημα, δηλαδή ως σύνολο οκτώ χρόνων ή ως αρχή του ένατου (Blomberg-Henriksson 1996, 29).

χνης, όπως αυτά αποκαλύπτονται κυρίως μέσα από τις τοιχογραφίες (Groenewegen-Frankfort 1951, 185 κ.ε.· Snijder 1936, 36, 46 κ.ε.). Στα θέματα της φύσης, που κυριαρχούν στο κρητικό θεματολόγιο, ο μινωίτης καλλιτέχνης δεν επιδίωκε να αποδώσει τις ανθρώπινες μορφές, τα φυτά και τα ζώα με ρεαλιστικό τρόπο, αλλά αντίθετα να συγκρατήσει από αυτά τα πιο ουσιώδη χαρακτηριστικά τους (Warren 1996, 46· Chapin 1997, 21). Πάνω σε αυτό το δίχτυ επίπεδων, μη πλαστικών μορφών, χρησιμοποιώντας αρμονικά χρώματα και περιγράμματα «έπλεξε την ομορφιά της κίνησης» (Groenewegen-Frankfort 1951, 216), που διέπνεε κάθε μινωική εικόνα της φύσης. Η μυστική αρμονία αυτών των «ονειρικών τοπίων» είναι αρκετή για να τα χαρακτηρίσει κανείς ως κατεξοχήν φυσιοκρατικά έργα, θεωρώντας δεδομένο ότι η έννοια «φύση» δεν αναφέρεται στην εξωτερική εμφάνιση των πραγμάτων αλλά σε μια εσωτερική νομοτέλεια που συγκροτεί τον κόσμο σε μια ενότητα (Snijder 1936, 23). Ένα τέτοιο τοπίο απεικονίζεται στην Υστερομινωική Ι Α τοιχογραφία από την αίθουσα Ρ της Ανεξερευνητής Οικίας, από την οποία εμπνέεται και η σχετική σκηνή της αφήγησής μας (Chapin 1997, 1 κ.ε., 8-9 πίν. Α). Η τοιχογραφία αυτή διατηρήθηκε στη θέση της μέχρι την καταστροφή του χώρου στην Υστερομινωική ΙΙ περίοδο (Cameron 1984, 127 κ.ε., κυρίως 133, αρ. 1-43· 146).

Αντίθετα με τα κρητικά έργα, οι μορφές της αιγυπτιακής τέχνης διακρίνονται για τη ρεαλιστική απόδοση αλλά ταυτόχρονα και το στατικό τους χαρακτήρα (Groenewegen-Frankfort 1951, 18 κ.ε., 83 κ.ε.). Τοποθετούνται κατά κανόνα σε ένα αφηρημένο και ουδέτερο βάθος χωρίς δεσμούς με τα υπόλοιπα εικονογραφικά στοιχεία της σκηνής, θυμίζοντας περισσότερο σύμβολα παρά εικόνες (ό.π. 21).

Το αρνητικό σχόλιο του Ιάσκα για τη διακόσμηση του υστερομινωικού ΙΙ κυπέλλου είναι δανεισμένο από έναν αφορισμό του Oscar Wilde: «Σε μια πολύ άσχημη και δεκτική εποχή οι τέχνες δανείζονταν όχι από τη ζωή, αλλά αναμεταξύ τους». Ενώ οι καλλιτέχνες της Υστερομινωικής Ι εποχής έστεκαν απέναντι στη φύση «χωρίς προκατάληψη» (Snijder 1936, 47), στην Υστερομινωική ΙΙ εποχή ο δεσμός αυτός σπάει και τα εικονογραφικά θέματα τυποποιούνται χάνοντας τη φυσική ζωντάνια της προηγούμενης περιόδου.

8.8. Δίαιτα

Σημαντικές πληροφορίες για τη μινωική δίαιτα προσφέρει η μελέτη των οργανικών καταλοίπων και οστών ζώων από τις ανασκαφές μινωικών θέσεων (Jones 1984· Bedwin 1984· Reese 1995, 163 κ.ε.). Σύμφωνα με αυτά, μεταξύ των βασικών ειδών διατροφής περιλαμβάνονταν κριθάρι, σιτάρι, ξερά σύκα, φασόλια, φακές, μπιζέλια, κρέας και αναμφίβολα τα προϊόντα αιγοπροβάτων και βοοειδών, καθώς επίσης και χοίροι, φάρια, σαλιγκάρια και μύδια.

8.9. Κρασί

Το κρητικό κρασί αποτέλεσε ένα από τα κύρια εξαγωγίμα προϊόντα του νησιού σε όλες τις ιστορικές περιόδους (Chaniotis 1988, κυρίως 71 κ.ε.· Marangou-Lerat 1995). Ένα δεύτερο διαχρονικό στοιχείο του, πέρα από την εντατική εμπορία του, είναι οι αναφορές των ξένων στην εξαιρετική του ποιότητα, που σώζονται ήδη από τα ρωμαϊκά χρόνια (Chaniotis 1988, 73· Pashley 1837, 51-56). Ήδη στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού παρασκευαζόταν κρασί με την προσθήκη αρωματικών ή γλυκαντικών ουσιών, όπως ρετσίνα, κοριάνδρο και μέλι. «Μελωμένο κρασί» (*me-ri-tji-jo*) αναφέρεται στα σφραγίσματα Γραμμικής Β της Πύλου, όπου διακρίνεται από το «γνήσιο» (*e-ti-wa-no*), προφανώς χωρίς προσθετικές ουσίες (Negbi-Negbi 1993, 324). Η παρασκευή ενός είδους «ρετσίνας» υποδηλώνεται από τη μαύρη ουσία στον πυθμένα διαφόρων πίθων στην Αποθήκη του Οίνου του Ανακτόρου της Πύλου (ό.π. 323). Σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς, το ανώτερο σε ποιότητα μεταξύ των ρετσινιών ήταν αυτό του τερεβίνθου (φυστικόδεντρο, *Pistacia Terebinthus*), το οποίο αναμειγνυόταν σε φαγητά και ποτά, στην Αίγυπτο μάλιστα κατά τη διάρκεια του Νέου Βασιλείου και σε κρασί (Bass 1995, 164). Το προϊόν αυτού του δέντρου, που ευδοκιμεί ακόμα και σήμερα στην Κρήτη (κρητ. «αντραμιθιά», Murray-Warren 1976, 48), αποδίδεται προφανώς στις κνωσιακές πινακίδες με τη λέξη *ki-ta-no* (Knapp 1991, 28). Ένα φορτίο ρετσινιού από τερέβινθο σε χαναιντικούς αμφορείς μετέφερε το πλοίο που βυθίστηκε ανοιχτά των ακτών του Ουλουμπουρούνη (Knapp 1991, 27-28· Haldane 1993, 352-353· Pulak 1997, 240-241). Τέλος, ως προσθετική ουσία σε κρασί και λάδι, χρησιμοποιούνταν ο κοριάνδρος (Karageorghis 1996, 64).

8.10. Κρητικά/μινωικά βότανα

Η φανταστική αποστολή του Μιν στην Κρήτη για συλλογή θεραπευτικών βοτάνων είναι εμπνευσμένη από τους «βοτανικούς άνδρες», που κατά τη μαρτυρία του Γαληνού συντηρούσε ο ρωμαίος αυτοκράτορας στην Κρήτη για να προμηθεύουν αυτόν και την πρωτεύουσα με κρητικά βότανα (Chaniotis 1991, 106 σημ. 92). Η εξαγωγή μινωικών αγαθών με θεραπευτικές ιδιότητες στην Αίγυπτο βεβαιώνεται από την αναφορά φασιλιών από τη χώρα των Κεφτιού στον «ιατρικό πάπυρο» *Ebers* της 18ης Δυναστείας (Vercoutter 1956, 39 κ.ε. αρ. 2· Cline 1994, 109 αρ. A9). Φαρμακευτική ήταν ίσως η αινιγματική ουσία Κεφτί, που σύμφωνα με την επιγραφή του περιείχε ένα αλαβάστρινο αγγείο από τον τάφο του Τούθμωσι Δ'. Το εξαγωγικό εμπόριο κρητικών βοτάνων ανθούσε στη ρωμαϊκή περίοδο (Chaniotis 1991, 105-106 πίν. 1).

Το δίκταμο (κρητ. έρωντας), το γνωστότερο κρητικό βότανο της αρχαιότητας, είχε σύμφωνα με τις πηγές ποικίλες θεραπευτικές ιδιότητες, από την επούλωση τραυ-

μάτων μέχρι τη διέγερση του νευρικού συστήματος (Faure 1987, 119-120· Faure 1989, 13). Ήταν συνδεδεμένο με την Ειλείθια, καθώς ανακούφιζε από τους πόνους του τοκετού (Warren 1985, 202 σημ. 59). Ένας ανάλογος ιερός χαρακτήρας εικάζεται και για τα μινωικά χρόνια (ό.π. 202). Το μάσημα φύλλων δίκταμου, που αναφέρεται στην ιστορία μας, συνηθίζεται στα χωριά της Κρήτης γιατί χαρίζει δροσερή αναπνοή (Faure 1987, 120).

Η σκίλλα (κρητ. ασκελετούρα ή αθάνατος) έχει κατά τη λαϊκή αντίληψη θεραπευτικές και αποτροπαϊκές ιδιότητες (Warren 1984, 17-18). Ο πλούσιος συμβολικός χαρακτήρας του φυτού στα μινωικά χρόνια (προφανώς ως φορέα γονιμότητας ή συμβόλου αναγέννησης) βεβαιώνεται από τις εικονογραφικές πηγές (ό.π. 18 κ.ε.).

Από τον κίσθο ή το κίσθαρο (κρητ. αλαδανία, αγκίσσαρος, ατζίκαρας), που ευδοκιμεί στη βόρεια Κρήτη και κυρίως στην περιοχή του Μυλοποτάμου, παραγόταν το λάβδανο, που χρησιμοποιείται στο νησί ακόμα και σήμερα σαν φάρμακο, μεταξύ άλλων κατά των ρευματισμών και της αρθρίτιδας (Faure 1987, 110 κ.ε.· Faure 1989, 12-13). Το κρητικό κίσθαρο, που όπως η σκίλλα είχε και αποτροπαϊκό χαρακτήρα, εικονίζεται μεταξύ άλλων φυτών στην κνωσιακή τοιχογραφία του «Γαλάζιου Πουλιού», ενώ το λάδι του ίσως ταυτίζεται με το αιγιματικό *po-ni-ki-jo* των κνωσιακών πινακίδων (Faure 1987, 110 σημ. 75· 113 κ.ε. σημ. 77).

8.11. Ενδυμασία

Οι γνώσεις μας για τη μινωική ενδυμασία βασίζονται κυρίως σε εικονογραφικές πηγές, ενώ για τη μυκηναϊκή περίοδο και στις πινακίδες της γραμμικής Β. Τα μάλλινα, λινά ή και δερμάτινα ενδύματα διακοσμούσαν ποικιλότροπα με φυτικά ή γραμμικά μοτίβα σε ευχάριστους χρωματικούς συνδυασμούς και διακρίνονταν για την εξαιρετική τους ποιότητα (Σαπουνά-Σακελλαράκη 1971, 145-149, 157 κ.ε., 186 κ.ε.· Barber 1991, 314 κ.ε. εικ. 15.2-15.9). Για τη βαφή χρησιμοποιούνταν ρίζες, φύλλα και άλλα φυτικά προϊόντα, ζωικές ή ορυκτές βαφές (Σαπουνά-Σακελλαράκη 1971, 187). Το συνηθέστερο ανδρικό ένδυμα ήταν το ζώμα. Οι διαφορετικοί τύποι του, από τον απλούστερο με αιδιοθύλακα (*breechcloth*), μέχρι τον πιο περίτεχνο, που κάλυπτε την περιοχή από τη μέση μέχρι το άνω τμήμα των μηρών (*kilt*), είναι πιθανόν ότι αποτελούσαν δείκτη διαφορετικής ηλικίας ή κοινωνικής θέσης (Rehak 1996, 36 κ.ε., κυρίως 50-51). Τα γυναικεία ενδύματα ήταν πλουσιότερα διακοσμημένα από τα ανδρικά. Ο πιο συχνός τύπος γυναικείου ενδύματος αποτελούσε ένα μακρύ και φαρδύ φόρεμα με στενό περικόρμιο που άφηνε συνήθως ελεύθερο το στήθος. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, εδώ ότι τα ενδύματα που μας σώζονται μέσα από εικονογραφικές πηγές αναφέρονται σχεδόν αποκλειστικά σε τελετουργικές περιστάσεις και όχι σε σκηνές της καθημερινής ζωής.

8.12. Η επιστολή του Ικάσα

Μια υστερομινωική κατηγορία σφραγισμάτων, που ο Μαρινάτος είχε εύστοχα ονομάσει σήμαντρα (1939-1941, 87-93) και σήμερα είναι γνωστά ως *flat-based nodules*, σφράγιζε πιθανότατα έγγραφα από λεπτό δέρμα που τυλίγονταν σε ρολό, διπλώνονταν, δένονταν και ασφαλιζονταν στον κόμπο με ένα κομμάτι πηλού που δεχόταν το σφράγισμα (Hallager 1996, 135-158, κυρίως 143, 153 και 158). Η συντριπτική πλειοψηφία των μέχρι σήμερα γνωστών σφραγισμάτων αυτού του τύπου (46 από τα συνολικά 53) ανήκει στην ομάδα των λεγόμενων *Knossian replica rings* (Betts 1967, 15 κ.ε.), που αντιπροσωπεύεται εκτός της Κνωσού στα Υστερομινωικά IB στρώματα καταστροφής άλλων πέντε θέσεων (Ζάκρος, Αγ. Τριάδα, Σκλαβόκαμπος, Χανιά και Γουρνιά) (Hallager 1996, 207-209 εικ. 77). Η υψηλή ποιότητα των παραστάσεων, που εικονίζουν δέκα μόνο διαφορετικά θέματα με καλπάζοντες ταύρους, άρματα, λιοντάρια και σκηνές μάχης, υποδηλώνει ότι τα σφραγιστικά δακτυλίδια ανήκαν σε ανώτερους αξιωματούχους του ανακτόρου της Κνωσού. Η υπόθεση ότι πίσω από αυτά τα σφραγίσματα κρύβονται οι τελευταίες δραματικές ανταλλαγές επιστολών μεταξύ της κεντρικής αρχής του ανακτόρου της Κνωσού και υποτελών του κέντρων στο νησί, είναι ελκυστική. Το γεγονός, ωστόσο, ότι ο πηλός αυτών των σφραγισμάτων είναι μάλλον ντόπιος και όχι κνωσιακός υποδηλώνει κατά τον Betts (1967, 25) το επιτόπιο σφράγισμα ντοκουμέντων ή λεπτών δεμάτων στα επαρχιακά αυτά κέντρα από απεσταλμένους του ανακτόρου της Κνωσού. Η πρόσφατη απόδοση ενός θηραϊκού σφραγίσματος σε αυτή την ομάδα οδηγεί αναπόφευκτα στο συμπέρασμα ότι κάποια, αν όχι όλα αυτά τα δακτυλίδια, είχαν κατασκευαστεί στην Υστερομινωική I A περίοδο (Driessen-MacDonald 1997, 63).